

CSABDI

TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYV

BEVEZETŐ

Vörös Ferencné: A Somlyóról nézve

*Enyhe télidőben az erdőre jártunk,
Néha csak ágfát, de többször ölfát vágtunk!
Baktatva a hegyre, meg-meg szoktunk állni.
A Somlyó oldalából egy szép völgybe látni.*

*Ott a völgyben Vasztély. Ott az Irtástető,
Olyan az a kis völgy, mint egy sütőteknő!
Innen én ... le oda gyönyörködve nézek,
Ott van az otthonom; az a kis „sárfészek”.*

*Ha lenézek oda szívem mindig örül,
Az ismerős, szelíd dombok veszik körül.
Az ott mi! Azt sem vehetem semmibe,
Ott csörgedez lassan a Szent László vize.*

*Csabdit ketté-szeli, s mielőtt elhagyja,
Köszöntését három templomnak fogadja.
Kíér a faluból ott már siet nagyon,
Csak futtában mondja: szervusz kicsi malom!*

*Majd beleütközve az öreg Bagoly „hegybe”
Visszatér a tekintetem a kis-teknő völgybe.
S az őt körülvevő apró dímbre-dombra,
A Bányatetőre, Bükkösre, Várdombra.*

*Ez az én otthonom, ez az én világom,
Ne csodálja senki, hogy mindezt szépnek látom.
A Somlyó oldaláról látom ilyen szépnek?
Vagy más is tudna róluk festeni szép képet?*

*Aki mást mond róluk az nem tudja mi a szép.
De ki ne látná szépnek Dunántúl lágy ölet?
Igaz, sok szép hely van széles e világban.
Én itt érzem magam mindig biztonságban!*

TARTALOMJEGYZÉK

0. Bevezetés

1. Polgármesteri köszöntő

2. Csabdi bemutatása

3. Örökségünk

Általános táj- és településkép kialakulása

Csabdi történet

Nevezetes helyek

Magyarok Nagyasszonya templom – Vasztélypuszta

Básztij – toronyház romja

Református templom – Csabdi

Evangélikus templom – Csabdi

Szt. László katolikus templom – Csabdi

Templomrom

Csáfordi Tóth Róza sírja és a Csörgei kúria másolata

Világháborús emlékmű

Vasztélypuszta központ

Csabdi központ

Csabdi focipálya

4. Eltérő karakterű területek bemutatása

Hagyományos karaktert őrző területek – „őfalu”

Kompakt családi házas területek

Szőlőhegy

Tanyák, majorságok

Átalakulásra váró telkek beágyazottsága

5. Építészeti útmutató

Közterületek

Közművek összehangolása

Buszvárók

Telekbehajtók, utcatalakozások

Utcakertek növényzete

Kerítések

Átalakítás

Autentikus megközelítés

Hagyományos lakóház újjászületése

Visszatérés a hagyományos értékekhez

Új ház építése

Általánosan érvényes javaslatok

Terepalakítás

Telepítés

Lépték és arány

Magasság és épületforma

Keskeny épület előnyei

Színhasználat

Hagyományos karaktert őrző területek ajánlásai

Telepítés / távolság az utcától

Telepítés / alaprajzi forma

Telepítés / épület iránya

Kerthasználat

Magasság

Tetőhajlásszög, tetőforma

Homlokzatképzés

Kerítés

Kompakt családi házas területek

Telepítés / távolság az utcától

Telepítés / alaprajzi forma

Telepítés / épület iránya

Kerthasználat

Magasság

Tetőhajlásszög, tetőforma

Homlokzatképzés

Kerítés

Szőlőhegy

6. Építészeti részletek

Ajtók, ablakok, zsalugáterek

Előtetők, tornácok

Homlokzatképzés

Kerítések, kapuk, támfalak

7. Források

8. Impresszum

POLGÁRMESTERI KÖSZÖNTŐ

1

*'Csabdi kis falunk, s mi a Csabdiak!
Pestről nézve ott túl a Dunán
Nekünk a nap a Bagóhegy mögül kél
s amott nyugszik a Somlyó hajlatán.'
(Szöllősiné Mészáros Éva)*

Tisztelt Csabdi lakosok, kedves beköltözők!

Mi, akik naponként megéljük ennek a falunak valamennyi áldását, szeretjük, és bizony hozzá is szoktunk életünk hátteréhez. Ismerős a táj, a friss levegő, a zöld környezet, és ismerősek az utcák mellett sorakozó házak, akkor is, ha napról-napra változnak. Évről-évre érnek, korosodnak, időnként új ablakot, új színt öltenek, átalakulnak, egy-egy régi ház helyén új nő ki a földből. Közben a természetes vegetáció sem pihen, a növények saját ritmusukban változó színekkel és bujasággal nőik körbe házainkat.

Szerencsések vagyunk, hogy csabdiak lehetünk, csabdiakká válhatunk. Azonban ahhoz, hogy gyermekeink és unokáink is itt akarjanak élni, számba kell vennünk értékeinket, és közös elhatározással óvnunk, gyógyítanunk kell környezetünket.

Egy falu életét -, azt, hogy jó-e itt lenni - sok minden meghatározza. Ez a kézikönyv az egyik fontos fontos összetevőt vizsgálja; az épített környezetet. A könyvet forgatva megismerhetjük azokat a folyamatokat, összefüggéseket, amik létrehozták a település jelenlegi arcát. Ugyanakkor közelebb kerülhetünk a házunkat tervező-, alkotó építész gondolataihoz is, hiszen maga a könyv is építészek munkájával jött létre, sorba véve a legfontosabb döntéseket, amiket mindenkinek komolyan mérlegelni kell, amikor életterét létrehozza.

Napjaink egyik alapkérdése a közösség és az egyén viszonya, ami az elmúlt évszázadban felismerhetetlenül megváltozott. A XX. század közepén még egymásra utalva, a megélhetésért napról-napra közösen küzdve éltek itt is-, és az ország többi falujában is az emberek. A közös munka, a közös ünneplés általánosan elfogadott kultúrát hozott létre. Ma, amikor néhány gombnyomással házhozszállítva rendelhetünk bárholnan bármit - látszólag mindent elérhetünk-, látszólag mások segítségével nélkül is. Azonban ennek a látszólagos szabadságnak komoly ára van. A társadalomban megmutatózó tendenciák deviáns, viselkedni képtelen házak formájában íródhatnak a falvak utcaképeibe.

Mindannyian szeretjük az egységesen megmaradt vidéki házak hangulatát, szeretjük az utca rendezettségét, emberi léptékét, természetes anyaghasználatát, évszázadok alatt érlelődött emberközeli arányrendszerét, díszítéseit. Bizony a korlátozott lehetőségek terelgették egységessé és részleteiben mégis változatossá régi házainkat. A mestergerenda hossza, a vert- vagy vegyes fal teherbírása, a torokgerendás tető szélessége nem engedett meg bármit. Az elérhető szerkezetek, építőanyagok, megöröklött építési szokások szinte automatikusan egységes házakat eredményeztek. Az építő keze munkája az utcai homlokzaton megjelenő vakolat-, a tornácoszlop vagy az ablakkeret díszítésében hagyott nyomot.

Ma - amikor bárholnan bármi elérhető – tudatos tájékozódásra és tudatos döntésekre van szükség a helyes építészeti viselkedéshez, mint ahogy gyermekeinket is tudatosan fel kell készítenünk arra, hogy emberként viselkedjenek lehetőségeink káoszában.

Őrizzük, óvjuk és fejlesszük közös elhatározással, felelősséggel, saját magunk és unokáink tetszésére Csabdit!

Helyi lakosként és döntéshozóként is lapozzuk figyelmesen ezt a könyvet. Vonjuk le közösen a tanulságokat, mérlegeljük, gondoljuk tovább a javaslatokat, gyakorlati tanácsokat és fordítsuk saját életterünk és a falu javára.

Csabdi, 2017. november.

*Huszárovics Antal
polgármester*

CSABDI BEMUTATÁSA

Természet-közeli, nyugodt, könnyen elérhető, emberséges, hagyományőrző. Ha öt pozitív tulajdonsággal kellene jellemezni Csabdit, akkor ezekkel a jelzőkkel kellene kezdenünk.

A Vértestől keletre, a Gerecse déli nyúlványai között folydogáló Szent László patak völgyében található település csodálatos természeti környezetben található. A Velencei tó és a főváros között elterülő dombvidék a Gerecséhez közelítve egyre meredekebb lejtőkkel fogja közre a patak völgyeket. A medrek itt még párhuzamosan futnak (Váli víz, Szent László patak, Sajgó patak, stb.) de már közel vagyunk a gerecsei forrásokhoz. Csabdihoz elválaszthatatlanul hozzátartozik a természet. A falu a Szent László patak két oldalán alakult ki, egy-egy párhuzamosan futó főúttal, amik ily módon távol kerültek egymástól. A patakmeder fűzfákkal, nádassal övezett medre, és a beépítetlen ártéri terület művelt zöldje mindkét oldalon tágas perspektívát biztosít a falu belseje felé is. Kifelé, a falu feletti dombokon szántók, legelők, a dombok tetején erdőségek találhatóak.

A Csabdi központtól mintegy 5 km-re északra található Vasztélypusztáról mindez fokozottan elmondható. A néhány házból álló településrész szó szerint a természet lágy ölén ringatózik a mesebeli dombok védő ölelésében.

A friss levegő, a csend, a madáracsicsérgés, a néhány száz méterre elérhető gyalogos vagy kerékpáros túraélmények nem csak az eredendő természeti adottságoknak köszönhetőek, hanem annak is, hogy mindez meg tudott maradni viszonylagos érintetlenségben. Csabdi zsák falu, ez azt jelenti, hogy egyetlen irányból közelíthető csak meg gépkocsival. Ennek következtében nincs átmenő forgalom, az utakat lényegében az itt lakók autói és a napi rendszeres buszforgalom terheli. Vasztélypusztán főleg-, de Csabdin is vannak olyan utcák, ahol a srácok a mai napig nyugodtan focizhatnának az úttesten (egyébként nem ott fociznak, van szép futballpályájuk a falu központjában).

8 | A település bemutatása

A közlekedési viszonyok kiválóak. Az M1 autópálya éppen csak annyira van távol, hogy a zaja ne hallatszódjon el idáig. Budapest központja autóval fél óra alatt elérhető. A tömegközlekedés is jó. Csabditól Bicske vasútállomásig autóbuszjárat közlekedik, Bicskéről pedig akár Budapest, akár Székesfehérvár irányában rendszeres a vonatközlekedés.

A falu lakóiról általában elmondható, hogy mai napig összetartó, egymásról tudó, egymásért felelősséget vállaló kis közösség. Elég kicsi ahhoz, hogy élő kapcsolatok, ismeretségek működjenek. Bár kifejezetten sajátos Csabdi népművészetről, népszokásokról nem beszélhetünk, de pl. a szüreti mulatság, a falu napi tűzgyújtás máig-, a fiatalok körében is élő hagyomány. A múlt értékeiért és a jövőjéért felelősséget érző-, aktív egyesület működik a faluban.

A településkép szempontjából is hasonlókat mondhatunk. Kifejezetten csabdi népi építészetről nem beszélhetünk, és viszonylag kevés itt a jegyzett műemlék, vagy ismert építészeti érték. A lakóépületek sem igazán régiiek (a II. világháború frontvonalára Csabdin keresztül húzódott, ekkor az épületállomány jelentős része gyakorlatilag megsemmisült). Ami van, az viszont megmaradt jellegzetes magyar falunak. Szerencsére még nem érte el az agglomerációra jellemző lakópark építő dömping.

Szüreti mulatság; *forrás: csabdi.eu*

Csabdi közigazgatási területéhez tartozik Csabdi, Vasztélypuszta, és a településrészeket lazán körbeölelő tanya- és majorság gyűré. Területe összesen 16,87 km². Lakossága megközelíti az 1200 főt.

ÖRÖKSÉGÜNK

3.1. Általános táj-és településkép kialakulása

Csabdi a Mezőföld észak-nyugati részén helyezkedik el. Ezen a területen párhuzamos patak völgyeket, és a völgyekben egymás után sorakozó úti-falvakat találunk, melyek az idő előrehaladtával egyre hosszabbá váltak, esetenként a szomszédos falvak összenőttek.

A környékbeli települések elrendeződése visszavezethető az 1 millió éve folytatódó földmozgásokra, melyek a Mezőföld északi részét sakkáblaszerűen darabolták fel, amelynek mezői az északnyugat-délkeleti irányú fővonal mentén rendre kiemelkedtek és megsüllyedtek. A párhuzamos lefutású vágásokban patakok futnak, egyikében a Szent László-patak tört magának utat.

A patakot a Vértes és Gerecse aljában több forrás táplálja. A környéken az üledékes talaj jó elnyelő képessége miatt a forrásokból kiinduló patak nem bővizű folyás, azonban a vízszint ingadozása jelentős. Heves esőzések esetén, a patak átlépi az év egy részében szinte teljesen száraz medrét.

1953-as árvíz; forrás: csabdi.eu

archív térkép - 1763-87; forrás: mapire.eu

A földtörténet során, a kőzetlemezek további szerkezeti mozgása, a patakok üledékeinek lerakódása és a környezeti hatások pusztítása olyan löszös talajú dombvidéket hozott létre, amelyeket erdős-ligetes tölgyesek borítottak el. A jó minőségű talaj alkalmas területe volt a növénytermesztés és állattenyésztés kialakulásának.

Fenti geológiai tényezők természetes következménye, hogy a mezőgazdasággal foglalkozó népesség a völgy aljában, a patak közelében, de az időnként medréből kilépő pataktól tisztes távolságot tartva telepedett le. Így alakultak ki az úti-faluk, melyek jellemzője, hogy a völgy aljában futó út két oldalán, az utcára merőlegesen hosszú keskeny telkeken sorakoznak az utcára merőleges hosszú házak. A házak a telek kedvezőtlenebb tájolású (északi) oldalára kerülnek, így a kedvezőbb tájolású déli oldalon marad fenn az udvar helye, a lehető legjobb helykihasználással. A ház hosszhomlokzata, jellemzően tornáccal, esetenként tornác nélkül szintén a kedvezőbb tájolás irányába fordul.

A falu lakossága túlnyomórészt földműveléssel foglalkozott, közel azonos anyagi lehetőségekkel. A házaik is hasonlóak. Keskenyek, jellemzően háromosztatúak (a lakóegység közepén van a bejárati helyiség, mindkét irányban egy-egy szoba nyílik, az utca felőli a „tisztaszoba”. Maga a háromosztatú lakóegység is hosszúkás arányú, ami a gazdasági épületek sorolásával tovább fokozódik.

Az épületek nyeregtetősök, az utcai oldalon különböző zárások lehetségesek (oromfalas, csonkakontyos, kontyos), a Dunántúlnak ezen a részén nem

beszélhetünk kizárólagos, vagy hagyományosan jellemző tetőformáról. Azonban nagy számban előfordul az úgynevezett „füles homlokzat”, amikor az utca felé néző falat oldalirányban, az udvar felé-, és magassági értelemben is megnövelik, ezáltal, mintegy az épülethez kapcsolódó díszlet, kulissza alakul ki, ami nagyobbak, városiasabbnak igyekeznek mutatni az házat. Minden esetben az utcai oldal a legszebb, ha valahol megjelenik díszítés az épületen, akkor az ezen az oldalon, esetleg a tornác oszlopainál van.

A település házainak túlnyomó része ilyen, keskeny telken, egy hosszú ház, az utcai oldalra összpontosított önkifejező, illetve reprezentációs szándékkal. Ha a telek egy kicsit szélesebb az átlagosnál, akkor előfordul, hogy az udvar másik oldalára is kerül egy kisebb épület, jellemzően nyári konyha funkcióval.

Az úti-falvak madártávlati képe fésűs rajzolatú. Az út mentén a hosszú házak és a köztük lévő udvarok azonos ritmusban váltakoznak. A település közepe felé jellemzően szélesebb a struktúra, itt módosabb parasztszaládok éltek, a gazdasági épületek hosszú sorával, a faluszélen rövidebbek az épületek, előfordulhatnak gazdasági épület nélküli házak is. Az azonos ritmus a központi részeken szokott deformálódni-, megszakadni, helyet adva a templomnak. Kevés számban, de előfordulnak utcával párhuzamos épületek is. Ezek azonban mindig széles telken épülő, módosabb házak.

archív térkép – 1869-1887; forrás: mapire.eu

archív térkép – 1806-1869; forrás: mapire.eu

Mindeddig általánosságban beszéltünk az úti-faluról, mint a környékre jellemző alaptípusról. Csabdi is ebbe az alaptípusba tartozik, azonban a helyi adottságoknak megfelelően többszörösen módosult, organikus alkalmazkodása révén nagyon szép variánsként. A legfontosabb különbség talán, hogy Csabdi a falu kialakulásától fogva két párhuzamos utcára rendeződött.

Ennek oka tényszerűen nem ismert. Feltehetően a XVIII. században még meglévő tavat kikerülő út irányváltása következtében adódott a völgy kedvezőbb helyszíneinek szokásosnál szabadabb belakása. A XIX. század második felében már határozottan látszik a patak délnyugati oldalán, a református templomtól délre elnyúló útszakasz (mai Szabadság utca), és a patak északkeleti oldalán, a szőlőhegy lábánál, az evangélikus templomtól délre kialakult rövidebb útszakasz (mai Petőfi Sándor utca). A patakon átkelő útszakasz mindig is jelentős volt, itt, a tó aljában volt a malom (az átkötő útszakasz neve Malom köz), itt kapott helyet a faluban utoljára templomot építő katolikus közösség temploma. Ennek az útelágazásnak a közvetlen közelében épült az iskola, bolt, és az a néhány módosabb épület is, itt található a mai közigazgatási központ is. Ezek az épületek megakasztják, variálják a fésűs beépítés alapritmusát, utcával párhuzamos hosszú épületek hirdetik az átlagostól eltérő funkciót. A XIX. században lecsapolt tó helyén a XX. század elején-közepén bővült a falu. Ekkor a már meglévő faluközpont geometriailag is a falu súlypontjába került.

forrás: csabdi.hu

A völgy két oldalán futó főútca közötti távolságot részben a kertek hossza, részben a Szent László patak árterülete határozta meg. Mindenesetre elég nagy ez a távolság ahhoz, hogy az utcán járva megélhessük a falu tágas, levegős, szép perspektívákat nyújtó jellegét. Egyik oldalról átnézve a másikra, a szemnek üdítő látvány a zöld háttér előtt kirajzolódó, templomtoronnyal ékesített sziluett. A túloldali házak ritmusa, tömegei, arányai jól érzékelhetőek, de a távolság elég nagy ahhoz, hogy a melléképületek, kertben tárolt holmik esetleges rendezetlensége már ne bántsa a szemet. A két épített sáv közötti zöld felület, középen a Szent László patakkal és a patak menti ártéri növényzettel, a házak túloldalán pedig az erdőben végződő szántók és füves területek olyan alapadottságai a falunak, amit érdemes-, és talán nem is túlságos nehéz megőrizni.

A másik furcsa hang a hagyományos úti-falu alapképletében a jelentős szintkülönbség. Itt a Gerecse lábánál a dombok már olyan intenzitásúak, hogy a völgyi út két oldalán is jelentősek a szintkülönbségek. Míg az alsó oldalon a telekre történő lejutás okoz némi kihívást (több helyen meredeken lejtő hidak szükségesek), addig a felső oldalon a feljutás okoz nehézséget. Több esetben az utcával párhuzamos felhajtók, szerviz utacskák biztosítják a kapu elérését. Ahol csak a gyalogos bejutást kell megoldani, ott lépcső vezet a kertkapuhoz. Az úttest alsó és felső oldala mentén is végigfut a vízvezető árok, így a szintkülönbségből adódó nehézségeket az árok áthidalásával együtt kell megoldani.

forrás: csapdi.hu

A lejtésviszonyokból adódik, hogy az utca két oldalán némileg eltérőek a beépítések. A lejtő felőli oldalon a lakóépülettől a legkisebb gazdasági egységig sorolt épületek – a lejtő következtében természetükkel ellentétesen egyre magasabb épületet eredményeznének. Ebből adódóan a hagyományos hosszúház úgy módosul, hogy a gazdasági egységek, vagy annak egyes elemei a lakóépület alatti pinceszintre kerülnek.

A fenti oldalon a hosszúház utcai homlokzata a legmagasabb, az épület hátrafelé egyre inkább összemetsződik a domboldallal, belefűrődik a terepbe. Utcához közeli beépítés esetén az lehet a következmény, hogy maga az utcai homlokzat kétszintessé válik, az úttest szintjén pincével, a lakószint magasabban van, a kert szintjéről elérhető. Másik, sokkal gyakoribb következmény a kert végébe vajt pince, ami vagy lefelé mélyített, utólag földdel fedett kialakítású, vagy azokon a részeken, ahol a kert vége meredek lejtésű, ott a termett talajba vízszintesen vajt pincék találhatóak.

Az evangélikus templom feletti domb a Szőlőhegy. Az első világháború előtt még volt szőlőtermelés ezen a területen. A szőlőpusztulás óta a terület fokozatosan elveszti szőlőhegyi-, préházakkal ritkán beépített, alapvetően mezőgazdasági jellegű karakterét, és egyre nagyobb sűrűségben épülnek itt lakóházak.

Vasztély-puszta - bár közigazgatási szempontból Csabdihoz tartozik – egy külön világ. Fizikailag is viszonylag távol – 5 km-re – van Csabdi központjától. Az odavezető út a Szent László patak völgyében, meredek domboldalakra felfutó legelőkkel, erdőkkel övezve már áthangolja az idelátogatót. A domboldalra felfutó utcák hagyományos beépítése itt is a hosszúház, azonban a távlatok, a levegősség, és a természeti háttér még jelentősebben érvényesül, mint Csabdi esetében. A domboldalról lefutó utak a templom közelében egyesülnek.

Csabdi és Vasztély-pusztá közötti-, illetve a Vasztélypuszta körüli gazdag földeken tanyák és majorságok gyűrűje jött létre. Jelenleg összesen 9 külterületi mezőgazdasági „mikro-település” tartozik Csabdihoz: Bárcza-pusztá, Czékus-tanya, Józsa-tanya, Kisasszony-major, Kossuth völgy, Kovács-tanya, Major-tanya, Csabdi-major, Méhes-tanya és Télizöldes.

Mielőtt rátérnénk a település történetére, illetve az egyedi jegyzett emlékek bemutatására, a XX. század második feléről is essen néhány szó.

A XX. század közepéig a falusi lakosság életmódjának megfelelt a hosszú ház. Az emberek idejük jelentős részét saját gazdaságukban töltötték. Házuk, a gazdasági épületek és a kertek sora szervesen hozzátartozott a család boldogulásához. Emellett fontosak voltak a közösségi feladatok, és közösségi ünnepek, ezek helyszínei is természetesen hozzátartoztak a családok életéhez. Az egyén és közösség viszonya, annak helyszínei évszázadokon keresztül fokozatosan fejlődtek, alakultak.

A XX. században a változások üteme felgyorsult, majd a világháborúk után az államosítás végkép felborította az önállóság és a közösség hosszú ideig organikusan alakuló egyensúlyát. A lakóházak XX. századi alakulását Istvánfi Gyula szavaival foglaljuk össze:

„A második világháború után még mintegy tíz évig az örök megújulásban és az önmaga erejében hívő parasztság saját maga építette a többnyire hagyományos elrendezésű lakóházait régi építő és építkező szokásoknak megfelelően, de már akkor is megjelentek a hagyományostól elrugaszkodó, divatos, vagy egyszerűen csak gyakorlati előnyökre tekintő, vagy adottságokhoz alkalmazkodó épületek. A hagyományos falukép felbomlásának fő oka a szocialista termelőszervezetek létrejötte ... A tömeges építkezésekhez hozzászokott építőiparosság szakmai igénytelensége, a falu építészetiében addig szokatlan anyagokkal – acél, beton, műanyag, csempe stb. - való barkácsolás divatja alakították át a vidék építészeti képét jelentős mértékben. Az építőanyag-telepek szűkös választéka is hozzájárult a jó megoldásnak tűnő, de építészeti szegényességet eredményező formákhoz. Elég általánossá vált a négyzet alaprajzú, két helyiségsoros lakóház, sátozotttetővel, aminek kétségtelen előnyei voltak az egysoros elrendezésű régi házalaprajzzal szemben, s a tetőforma is néhány százalékos anyagi megtakarítást eredményezett, de teljesen idegen jövevény volt a faluban, s többnyire elég feszesen helyezkedett el a keskeny telkeken. Felépülésük óta húsz-harminc év telt el, s ma már az újabb falukép jellegét adják. Egy tekintetben még falusiasnak is mondhatóak amennyiben földszintesek.

A szocializmus „szélárnyékos évtizedeiben” az építési hullám a nagy méreteket vette célba. A korábban földszintes házak helyett alagsor egy-két lakószint, esetleg tetőtér beépítés lett a módi, s az ilyen emeletes házak a keskeny és új osztás esetén még rövide is szabott telken a hagyományos falutól teljesen idegen épületekké, jobb esetekben villákká, rossz esetben „lakótornyokká” váltak. Hozzájárult ehhez az a körülmény, hogy a nagyobb városok vagy ipari központok 10-15 kilométeres körzetében a falvak lakossága ipari alkalmazott lett, a falu pedig kertvárosi jelleget öltött...”

20 | Örökségünk

Csabdin is lezajlottak ezek az átalakulások. A mai utcaképek már messze nem egységesek, jó ha 8-10 hagyományos házat találunk egymás folyamatos szomszédságában, aztán jön egy „kádárkocka”, vagy egy emeletes ház. Mindamellett a településen még a hosszúház adja az érzékelhető karaktert.

Van azonban Csabdinak egy olyan teljesen XX. sz-i része, a Béke utca és az Ady Endre utca, ami teljes egészében a XX. században alakult ki. Elvértve itt is találunk nyeregtetős hosszú házakat, de nagyobb arányban vannak a kockaházak, és a XX. század végén épült emeletes házak.

A XX. századi társadalmi-, és egyenes következményként a falusi építés változása kétségteljesen magyarázható a korábban felgyülemlett szociális problémákkal: *„a parasztság a földesuraknak és a polgárságnak a kizsákmányoltja, s hasonlóképpen a falu a városnak, tehát állapotuk tarthatatlan, ezért nem megtartani kell, hanem felszabadításukon dolgozni. A falunak városodni kell és a parasztságnak polgárosodni”*¹.

Ma már más szemszögből látjuk a helyzetet. Úgy tűnik, a falu városiasodása és a parasztság polgárosodása nem fenntartható célkitűzés, ennek a törekvésnek paradox módon éppen a vidék elnéptelenedése, a falvak pusztulása a következménye, hiszen a város „városiasság” és „polgári életmód” szempontjából mindig vonzóbb

lesz, mint a vidék. A cél ma az, hogy a falu ismét magára találjon, új falu legyen. Ehhez tanulmányozni kell a múltat, meg kell találni azokat a vonatkozásokat, amik átírhatóak a mai korra, és akár hagyományos, akár megújult eszközökkel meg kell találni azt, ami miatt újra érdemes lesz a vidéki életmódot választani, hangsúlyozzuk; nem csupán vidéki lakóhelyet, hanem vidéki életmódot. Hasonló a vidéken tervező építész feladata is. Tanulmányozni kell a gyökereket, meg kell találni a kapcsolódási pontokat, és akár hagyományos, akár új eszközökkel olyan házakat kell tervezni, amik hitelesen kapcsolódnak épített és természeti környezetükhöz.

3.2. Csabdi története

Csabdi környéke kedvelt élettér volt már az őskorban is, a vértesszőlősi előember maradványait 20 km-re a községtől kerültek elő. Az újkőkorból még közelebbi, Bicske határában talált leletek maradtak ránk (sírok, lakógödrök, tűzhelyek, ...).² A helyi általános iskola gyűjteményében található csiszolt kőbalta darab tanúsága szerint a csiszolt kőkorszakban már itt a faluban is éltek, legalább is megfordultak emberek.³

A Bicske-Tükröspusztától északkeletre a Szent-László patak vizébe ömlő források mellett római település volt a Kr.u. I-III. század között. Innen való a Mithras-oltárkő. Ez a kő sokáig a Pálffy-kúria falában volt, ma a Székesfehérvári múzeum római kőtárában áll. Régészeti szempontból nagyobb jelentőségű a Kr.u. 146-ból előkerült római katonai elbocsátó okmány, mely a Magyar Nemzeti Múzeumba került. A „diploma” nagyban hozzájárult a korabeli pannóniai katonai szervezet megismeréséhez.⁴ A római kori Aquincum-Arrabona-Vindabona út (Óbuda-Győr-Bécs) a falu közelében futott.

A község első név szerinti említése a középkorból, 1274-ből ismert. Ekkori neve; „Chopol” feltehetően a lecsapolt bicskei nagy tó miatt kapta (Csapol). Vasztély első – kissé talán bizonytalan – írásos említése 1240-ből való. Korabeli neve „Boztyh”. Feltehetően francia származású, a területen lakótornyot (Bastille) építő ősről kapta a nevét. Szintén csak feltételezés, hogy a toronyház a mai várdomb oldalában épült. A 11 m hosszú, 7 méter széles 75 cm vastag alapfalakat a föld teljesen befedte, a füves bokros területet a természet visszahódította.

A románkorból a csabdi templomrom maradt mint egyetlen, töredékes, de a település számára nagyon fontos emlék. A templom körül temető is volt, a XIX. sz. elejéig temetkeztek ide.

A török kivonulása idején Csabdi is, Vasztély is elpusztult. Ez összefüggésben van azzal, hogy a Zsámbék, Vál, Vitány, Tata végvárrendszer sávjában feküdt, és azzal is, hogy a római útvonal helyén megmaradt főútvonalon haladtak az ostromló és felmentő seregek. A kivonulás után a terület teljesen elnéptelenedett, a visszatelepülés hosszú ideig tartott, a falu lélekszáma a XVIII. sz. első feléig lassan növekedett, a gyarapodást két esetben súlyos pestisjárvány törte meg.

A magyarországi reformáció idején megerősödő település egyvallású református népe a XVIII. század elején még magánházakba járt össze imádkozni. 1745-ben templomépítés szándékával fordultak a birtokosokhoz, templomhely kijelöléséért. *„A birtokosok a közös erdőből adtak akkora helyet, amelyet egy nap alatt ki tudtak irtani. Erre a helység népe mindjárt az erdőszélén, a mai Szabadság utca 103 sz. alatt, a volt Kiss Mihály János-féle ház mellett kezdte meg az irtást. Ki is irtottak jó összefogással 2888 négyszöglet, az egyház mai, úgynevezett parochiális telkét. A lakosság akkori létszámát, minden körülményt egybevetve s az épített templom méreteit is figyelembe véve, 150-180 főre tehetjük.”*¹⁵

Az evangélikus egyházközösség 1800-ban alapult, ekkor épült az evangélikus templom.

A vasztélyi katolikus templom 1938-ban, a csabdi 1935-ben épült.

Csabdi a második világháborúban frontfalú volt. A község északi részét a németek, a déli részét a szovjet csapatok tartották kezükben. A frontvonal alaposan megviselte a falut. 204 lakóházból 100 teljesen tönkrement, ebből 53 a földdel vált egyenlővé. A háború után a megmaradt lakosság visszatért, a házak hamar, 1-2 év alatt újjáépültek.

Lerombolt utca a második világháború után; forrás: csabdi.hu

3.3. Nevezetes helyek

3.3.1. Magyarok Nagyasszonya templom – Vasztélypuszta

Vasztély összefutó utcái melletti lankás, füves dombháton áll az egyhajós, oldalirányban sekrestyével bővített templomépület, különálló fa szerkezetű haránglábbal. 1938-ban épült, de mai alakját 1962-ben kapta.

A vakolt oromfal terméskő keretezése a kaput is körbe öleli, az oromcsúcson kimagasodik, és helyet ad a bevésített kereszt motívumnak. Az oromfalat kör alakú terméskő mezőbe helyezett Szűz Mária dombormű díszíti.

3.3.2. Bászti – toronyház romja

Csabdi láthatatlan nevezetessége a Vasztélyi lakótorony romja, pontosabban a földdel betemetett alapfalai. Az emlékek jelenleg magántelken vannak, terepszint alatt, bokrokkal benőtt területen. Feltáratlanul is fontos emlék, hiszen a Vasztély elnevezést innen származtatja a történelem.

„Eredetileg Bászti volt a neve, és tulajdonosa a Bászti család volt. A lakosság egy része még ma is Bászti-nek nevezi. Az Árpád-kori oklevelek BOZTYH-nak, BOZTECH-nek, BOCHTUCH-nak írták.

1240-ből ismerjük először a BOZTYH falubeli Rénold-ot tehát a történetileg kimutatható családi őst, akinek fia V. István király főasztalnoka, 1270 után szolgagyőri főispán, 1289 és 1290-ben pedig az ország nádora volt. 1271-ben ő kapta adományként a birtokot.

Ha feltételezésünk igaz, akkor a Boztyh-Boztech-Boctuch név feltétlen összefüggésben van Rénold származásával, tevékenységével. A magunk részéről Rénoldot francia származásúnak gondoljuk és lakótornyáról (franciául Bastille) nevezhették el a települést, mivel természetesnek tartjuk, hogy hajlékot építtetett magának, s mivel jobbágysai még a RÉNOLD nevet sem igen tudták, de annál inkább megjegyezheték a Bastille-Bászti-Básztj nevet, az épülő toronyerőd francia nevét! Innen nyerhette később a falu is nevét, majd a faluról maga a család a családi nevét. Ha feltételezésünk igaz, akkor ennek a XIII. század 40-es éve előtt kellett bekövetkezni, hiszen 1240-ben már Boztyh a falu neve.

A lakótorony az itt emelkedő 220 méter magas Várdomb oldalában épült. Alaprajzi elrendezése feltárás nélkül nem állapítható meg. A még megmaradt alapfalakat a föld betemette. Méretei: hossza 11 méter, szélessége 7 méter, az alap vastagsága 75 centiméter. A Toronyháznak hány szintje volt az nem állapítható meg, de az igen, hogy a környék víz hordta köveiből (mészkö, homokkő, tégladarabok stb.) épült.

II. Rénold 1270-ben kapta királyi adományba Rozgony várát, amiről felvette a Rozgonyi előnevet és lett a Rozgonyi család alapítója. Hivatalosan a vagyoni vonatkozású oklevelekben 1450 tájáig I. vagy II. Rénold-ot írják az okmányok. Ezután már a Rozgonyi család a birtokos. A Bászti család Csabdival együtt évszázadokon át birtokában tartotta itteni uradalmát, női ágon még a XVIII. század közepén is szerepelnek.

A lakótorony, vagy későbbi nevén Vasztilyvár, pusztulását tűzvész okozhatta. Történelmünkben nem játszott szerepet.”⁶

3.3.3. Református templom – Csabdi

A Szabadság utca végén, meredek domboldalon indul el a hívők által megkoptatott gyönyörű kőlépcső a templomtorony által kijelölt bejáráshoz.

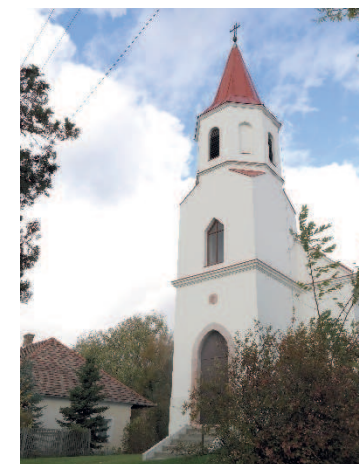
Az 1745-ös erdőirtással szerzett telekre először még nem épült templom.

„Ide építtetett egy kised imaház, kőfallal, 5 öl hosszú s mintegy 4 öl széles, nádtetőre, mely az 1972. évben megújított, és 1820-ban 10 öl hosszúra építtetett faszindely tetőre.” Az 1820-as bővítés már barokk stílusban történt. Ekkor még különálló harangláb volt a templom mellett.

1926-ban 21 m magas tornyot építettek a bejáráshoz.

A szép, nyugodt arányú dísztelen templomépülethez kapcsolódó toronnyal drámai kompozíciót alkot.

Közvetlen közelében található a „rég” temető.

3.3.4. Evangélikus templom – Csabdi

Csabdi közepén magasodó dombon álló evangélikus templom a faluból szinte mindenholnan látszik, megjelenése büszke derűt sugároz.

1840-ben épült klasszicista stílusban, tornya 21 m magas. 1894-ben felújították.

3.3.5. Szt. László katolikus templom – Csabdi

Csabdira érkezve elsőként a központi intézményekhez legközelebb eső római katolikus templommal találkozunk. Szépen komponált kedves épület. 1935–36 között épült, eklektikus stílusban. Tornya 19 m magas.

3.3.6. Templomrom

A zsámbéki hatásokat mutató templom a XIII–XIV. század fordulóján épülhetett. Félköríves lezáródású főhajóval, és egyenes záródású mellékhajókkal rendelkezett, két tornya volt. Az 1930-as években a déli torony még állt. Mára a templom szinte teljesen elpusztult, - 70-120 cm magas falak, a toronynál 5-7 m magas falak maradtak meg - de így is, a rendezett domboldalon, és a körülötte lévő régi temetővel Csabdi legjelentősebb emléke.

3.3.7. Csáfordi Tóth Róza sírja

Csőregi származású főtörzsmester lánya, a vármegye legszebb hölgyének tartották. Szépsége nagy költőnk, Petőfi Sándornak is megtetszett, aki több verset is írt neki. Sajnos azt pontosan nem lehet tudni, hogy költeményei meghallgatásra találtak-e.

Petőfi Sándor: Róza

„Szende szerény ibolyák völgyén füzögetve bokrétát,
Szökdele berkének kedvesem árnyai alatt.
Jött és látta Eos bájait; irigyelve pirúla,
S a fák lombi fölé könnyeket ejtve futott.”⁸

3.3.9. Pavalacs ház

A XVIII. században már kereskedőcsaládok is élnek Csabdin. Ennek egyik szép emléke a Pavalacs ház, utcára néző „árkádsorral”. Az eredeti épület 1780 körül épült. 2006-ban az épület helyén az építető szándéka szerint az eredetivel megegyező új épület épült.

2006-os állapot; forrás: csabdi.eu

Vasztélypuszta játszótér és focipálya

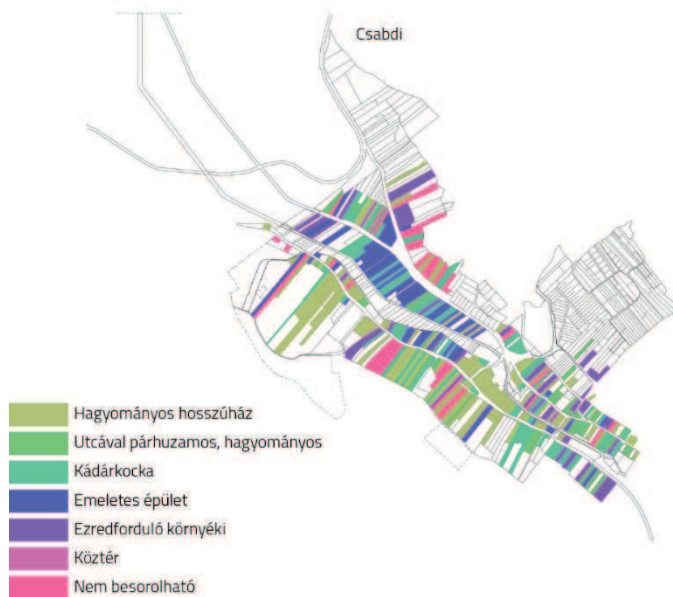
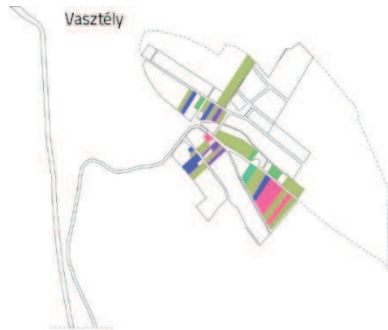

Csabdi polgármesteri hivatal

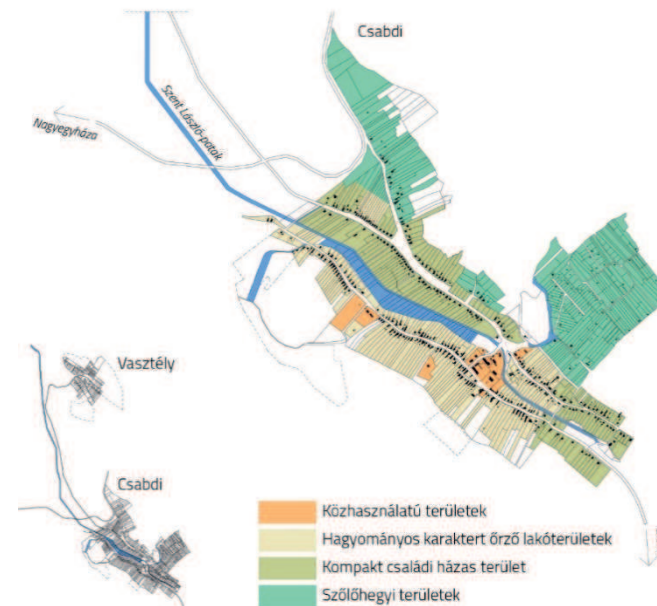
Csabdi focipálya

ELTÉRŐ KARAKTERŰ TERÜLETEK BEMUTATÁSA

- Hagyományos hosszűház
- Utcával párhuzamos, hagyományos
- Kádárkocka
- Emeletes épület
- Ezredforduló környéki
- Köztér
- Nem besorolható

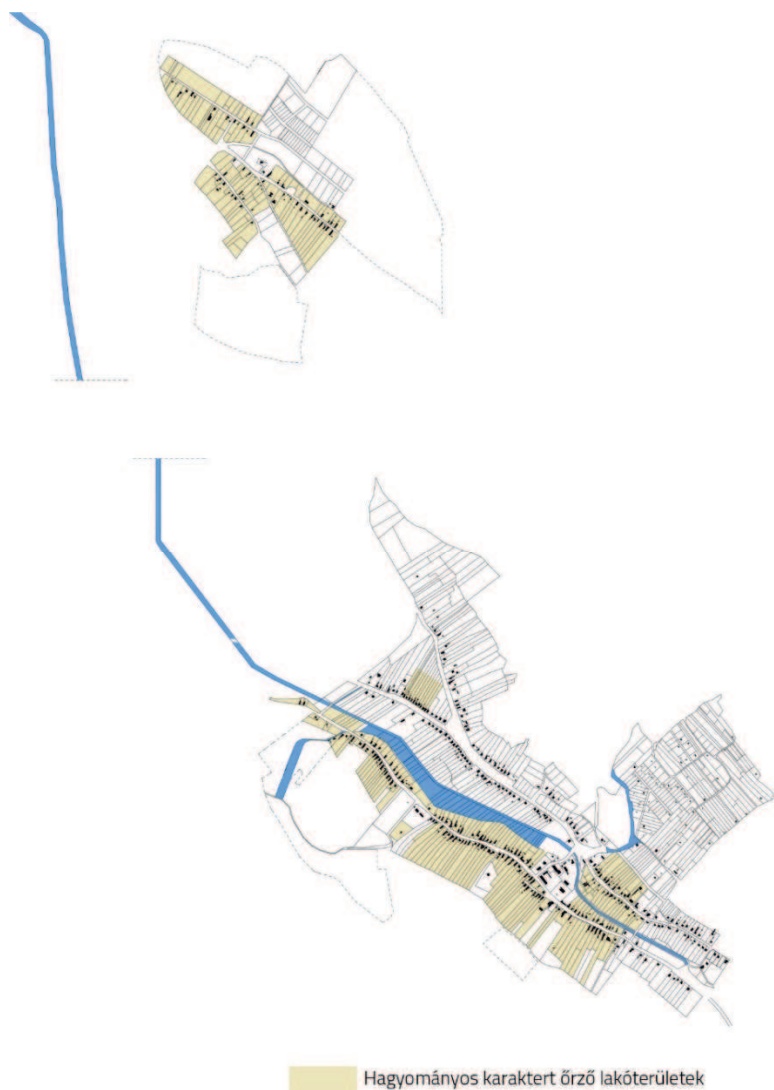
Különböző épülettípusok telkenként jelölve

- Közhasználatú területek
- Hagyományos karaktert őrző lakóterületek
- Kompakt családi házas terület
- Szőlőhegyi területek

Eltérő övezetek lehatárolása

Csabdi területén nincsenek egységes övezetek, az eltérő épülettípusok vegyesen, elszórtan megtalálhatóak valamennyi utcában. A négy eltérő karakterű, beépítésre szánt övezet megkülönböztetése a lehatárolt területen belül lévő épülettípusok túlsúlyát tükrözi. Célunk, hogy az övezeti lehatárolásokhoz rendelt ajánlásaink a meglévő értékes karakterekhez igazított módon segítsék a településkép továbbfejlődését.

4.1. Hagyományos karaktert őrző területek – „ófalú”

A Szabadság utca, a Petőfi Sándor utca menti beépítésekre és az Ady Endre utca magasabban futó ágára a hagyományos fésűs beépítés jellemző. Vasztély területét ide soroljuk, annak ellenére, hogy utcái vegyes képet mutatnak, ezt a karaktert érdemes-, és lehetséges itt erősíteni. A telkek 20-25 méter szélesek, akár 3-400 méter hosszúak. A házak az északnyugati oldalhatáron állnak, nem ritkán 1-1,5 m széles elhagyással a telekhatártól. Az előkertek kicsik, vagy nincsenek, az épületek sokszor az utcai telekhatárig kiérnek, ha van is előkert, akkor keskeny. A fésűs beépítés az utcavonal közelében helyenként befordul. Sok hosszúház utcai része a XX. század második felében le lett bontva, a megmaradó hosszúházat kádárkockával bővítették, ezek a házak mára az utcakép megszokott részét képezik. Az épületformák változatosak, részben a már említett alaprajzi különbségek miatt, részben a tetőfedés módja miatt, megtalálható oromfalas, kontyolt vagy csonkakontyos kialakítás is. Több helyen találkozunk füles utcai homlokzattal.

A változatosság ellenére ezek a településrészek őrzik a hagyományos karaktert. Elsősorban a hagyományos léptékű épületek túlsúlya miatt (bár van néhány széles, emeletes épület, ezek nem dominálnak). Az épületek ritmusa is jelentősen hozzájárul az egységes megjelenéshez, ami a közel azonos telekméretekből, és az oldalhatáros telepítésből következik. A tető meredekségek is egységesek, 40-45 fokokasak, cserépfedésűek.

A régi házak utcára néző homlokzata hagyományosan kétablakos, tornác esetén a tornác kifut az utcai homlokzatra. A falak vakoltak, az osztott faablakokat ritkán vakolatkeret díszíti. A lábazat általában festett lábazatvakolat. A házak színe rendszerint törtfehér vagy halványszürke, helyenként előfordul színes homlokzat is.

A kerítések eredetileg függőleges léckerítések, amik sok helyen megmaradtak, az áttörtség az új kerítésekre is jellemző, a kertek és a zöld növényzet mindenhol dominál. A központ közelében van néhány szép tömör kő kerítés. Az utcakertek barátságosak, nem szakítják meg széles burkolt gépkocsi behajtók.

Sajnálatos, hogy az elhanyagoltság is jellemzi ezt a két utcát. Nem is a gazdátlan-, pusztulófélben lévő épületek a legszomorúbbak. Fájó, hogy szinte valamennyi felújítás, hozzáépítés szakszerűtlen, mellőzi a hagyományok tiszteletét. Befalazott tornácok, rossz arányúra módosított silány minőségű nyílászárók, tervezetlen hozzáépítések jellemzik az utóbbi évtizedek beavatkozásait. A helyzet azért érzékeny, mert a természeti értékek után a falu hagyományos hangulata-, karaktere jelenti a fő vonzerejét. Minden lehetséges módon tudatosítani kell az itt lakókkal, hogy szép házakban-, településképileg értékes helyen laknak. A néhány eredeti szépségében megmaradt ház színvonalas felújítását a lehetőségekhez képest segíteni kell!

4.2. Kompakt családi házas területek

A hagyományos hosszúházas építésmód az 1960-as évekig volt jellemző. A később beépült területeken kompaktabb, négyzethez közelítő alaprajzú alaprajzi formák jellemzőek. A gazdasági épületek nem kapcsolódnak szervesen a lakóépülethez. A házak némelyike emeletes.

Az Ady Endre utca, Béke utca, Előhegy utca és a Szabadság utca Bicske felé eső része jellemzően ilyen beépítésű. Elvértve ezeken a területeken is találkozunk hagyományos hosszú házakkal, még füles homlokzatokkal is.

A telkek általában valamivel szélesebbek és rövidebbek, mint az ófalu területén. Itt is az oldalhatáros beépítés a jellemző, az épületek az északnyugati telekhatáron, vagy attól 1-1,5 m távolságra vannak. Az előkertek mérete jellemzően 10 m körül van, az Ady Endre utca magasabban futó ágán van egy rövid szakasz, ahol az előkert méretek 5 m körüliek.

A nagy házak ellenére kellemes hangulatú utcarészek ezek. Az épületek feloldódnak a tágas természeti keretben. A nagy épületközökön keresztül folyamatosan látjuk a Szent László patak völgyét, és a szemközti házakat. Az Ady Endre és a Béke utca ráadásul olyan széles, hogy a kettéváló nagy zöldfelületet hagy maga között. Az utcaképekhez hozzátartozik az egységes ritmus, itt is nagyjából azonos szélességű telkeken sorakoznak az egy irányban álló, közel azonos méretű házak.

A kerítések jellemzően itt is áttörtek, helyenként nincsenek, csak sövény sáv jelzi a magánterület határát. Újabb házakról van szó, mint az ófalu területén, ennek megfelelően az épületek valamivel jobb állapotban vannak, rendezettebb összhatást mutatnak.

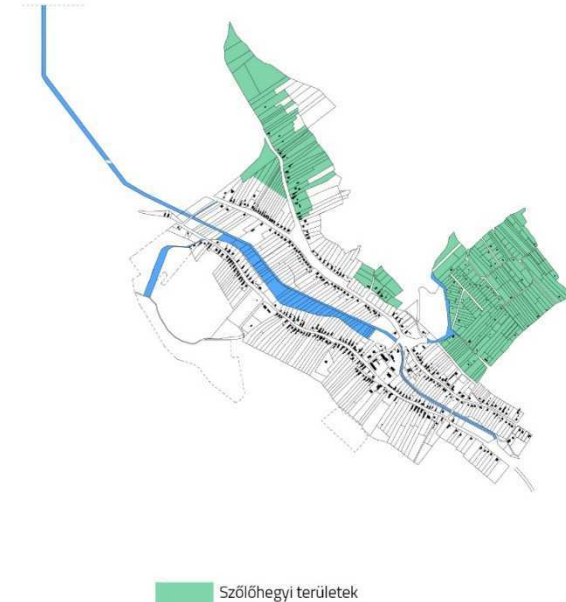

4.3. Szőlőhegy

A Szent László pataktól északkeletre eső dombok a II. világháború előtt szőlőhegyek voltak. Mára ez a funkció teljesen visszaszorult. Mint kertészgazdasági terület, kis százalékban ugyan, de régóta beépíthető. A nagy telekméret miatt a néhány százalékos beépítés is használható alapterületeket eredményezett. Ebből következően beépítése néhány évtizede lassan megindult. Kézenfekvő volt, hogy a település terjeszkedése ebben az irányban folytatódjon. Az érvényben lévő szabályozási terv egyes részeket már Falusias vagy Kertvárosias övezetbe sorol.

A kép jelenleg nagyon vegyes. A telkek jellemzően üresek, vagy csak apró gazdasági épület, esetleg nyaraló áll rajtuk. Azonban, mivel innen élvezhető leginkább a panoráma, több új-, kifejezetten nagy ház is épült, amik építészeti és anyaghasználatában is igényesek. Az igényesség sajnos nem terjed ki a kapcsolatteremtésre. A kulturális folytonosság keresését, a helyhez-, a településhez kapcsolódás szándékát, csak nyomokban fedezhetjük fel.

Elengedhetetlen, hogy a gondolkodás több irányúvá váljon! Természetesen fontos, a panoráma a saját házból, és a saját telekről, de mindig fel kell tenni a kérdést, hogy vajon akkor is szeretnénk a panorámát, ha a szemközti domboldalon hasonló házak épülnének? El kell kerülni azt a paradox következményt, hogy a panorámára áhító épületek rombolják túlzott méretükkel és érzéketlenségükkel a falut keretező domboldal látványát.

Szőlőhegyi területek

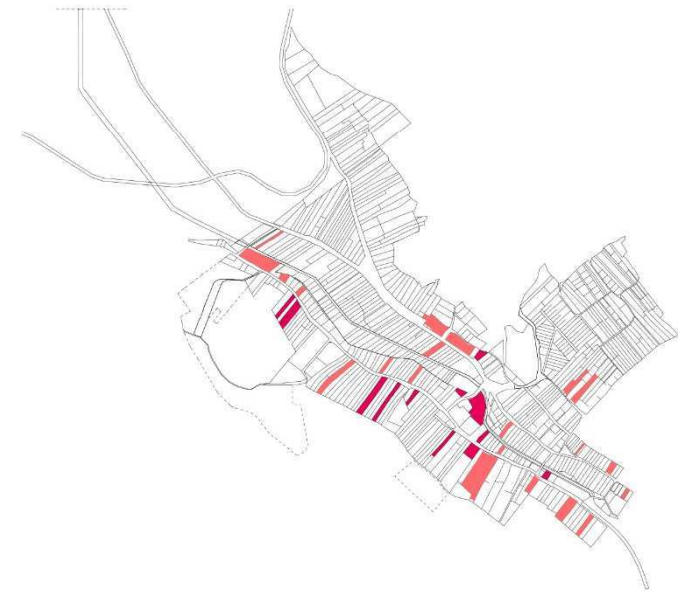
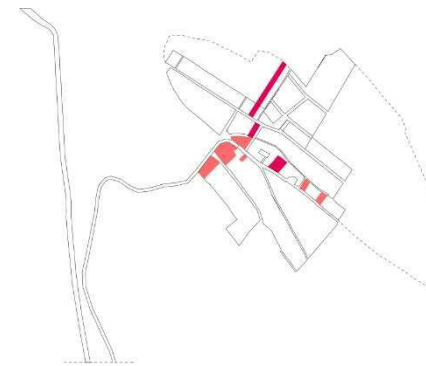
4.4. Tanyák, majorságok

Csabdi egyik izgalmas jellegzetessége, hogy a település nem ér véget a szűken vett falu határainál. Vasztélypuszta mellett kilenc tanya illetve majorság, és az ezekhez vezető hegyeken-völgyeken kanyargó utakat jól esik hozzágondolni Csabdi településszerkezetének egyediségébe. A tanyaépületek építészeti minősége alárendelt, nagy távolságra vannak az utaktól, feloldódnak a tájban, a létük fontos, emberi jelenlétet jeleznek a gyönyörű természeti környezetben. Erre vigyázni kell a jövőben is, hogy feloldódnak a tájban, és hogy jelenlét-, lehetőség szerint kapcsolatot fejtszenek ki.

4.5. Átalakulásra váró telkek beágyazottsága

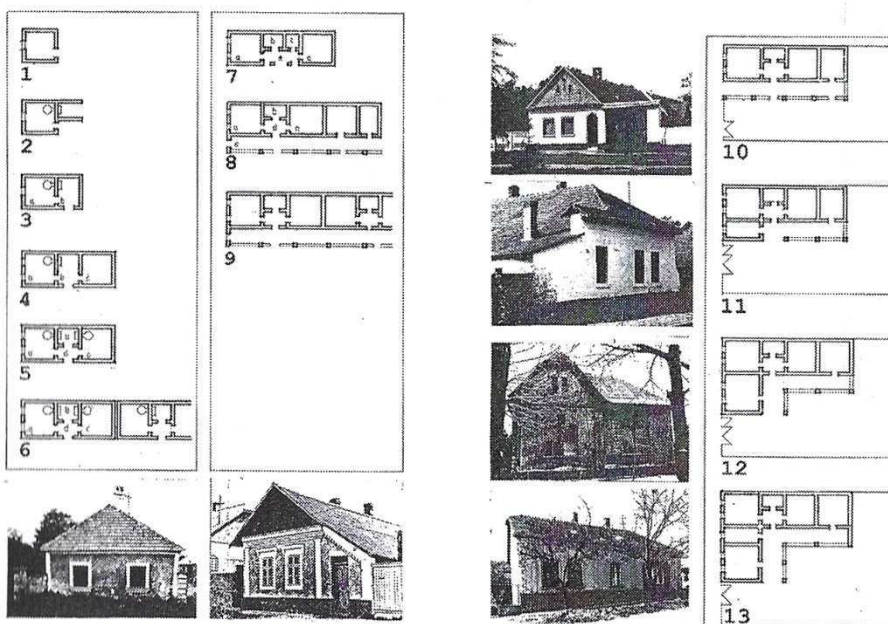
A településkép jövőjét elsősorban az üres telkek, és a bontásra váró épületek határozzák meg. Olyanok ezek a falu képén, mint egy fokozatosan kifakuló részlet egy festményen. Mi lesz helyettük miután eltűntek? Vajon a falu képen esett hézag lesz kipótolva, és érthetőbbé válik az eredendő alkotás, vagy a nagy egészsel mit sem törődő mikrovilág jön majd létre a helyén? Érdekes az üres telkekre és omladozó házakra fokozottan odafigyelni.

Üres telkek
Rossz állapotú épületek telkei

ÉPÍTÉSZETI ÚTMUTATÓ

„Úgy véljük, hogy amióta az ember épít, a házak sorsa az, hogy lecserélődjenek. Ezt éppoly természetes folyamatnak véljük, mint azt, hogy az átépítés során az eredeti típus egy következő tipológiai osztályba lép. Az egyedi népi műemlékek tárgyszerű védelme rendkívül fontos nemzeti ügy; de minket inkább az érdekel, hogy miként lehet a lecserélődés természetes folyamatában a kulturális folyamatosságot biztosítani, ill. hogyan lehet a neológ, gyökértelen, külföldről importált és éppen ezért (nálunk) funkcionálisan is vitatható mintákkal szemben a hazai tipológia kimeríthetetlen gazdagságára az építettöket ráébreszteni. Ezzel elemzésünk nem titkolt célját is eláruljuk: szeretnénk hozzájárulni ahhoz, hogy a lakásépítési szokások visszataláljanak forrásukhoz. Jelmondatunk csak Bartók Béla profán kantatájának nagyon is szakrális töltetű mondata lehet: csak tiszta forrásból érdemes.”⁹

Egy település arcát egyidejűleg több tényező határozza meg. Az épületek minősége és állapota mellett fontosak a közterületi elemek, mint az úttast, a járda, a vízvezető árkok állapota, villanyoszlopok és légkábelek rendezettsége. Szándékunkban állt sorra venni minél több településképet meghatározó szempontot.

A lakóházak is többféle tárgyalási módot igényelnek, teljesen más szempontok merülnek fel egy meglévő épület átalakításakor, mint egy friss új ház építésekor.

Ajánlásaink gondolatébresztő szándékúak. Ez a kis könyv nem helyettesíti-, és korlátozni sem szeretné az építész tanulmányain-, több éves vagy évtizedes tapasztalatán alapuló felelős döntéshozatalát.

A lakóház alaprajzi fejlődése

1. egysejtű ház
2. egysejtű ház külső tüzelőfülkével
3. kétsajtű lakóház
4. háromszatú ház
5. háromszatú ház pitvarral
6. soros beépítés két és háromszatú házak sorolásával
7. lopott tornácos ház
8. a toldott tornác és a helyiségek lineáris sorolása
9. soros beépítés toldott tornáccal
10. a valódi tornác megjelenése, a tornác kifut az utcára
11. a ház bővítése a kifutó tornác beépítésének egy részének beépítésével; a 2+1 ablakos utcai homlokzat megjelenése
12. az utcával párhuzamos gerincű bővítés megjelenése: a „hajlított házas” megoldás az oldalhatáron álló szárny és az utcai oromfal megtartása mellett: a kisvárosi családi ház őse
13. a hézagosan zárt sorú beépítés kialakulása: az oldalhatáron álló szárny még megvan, de az utcai oromfal eltűnik

Meggyesi Tamás: Település kultúránk - 1996

5.1. Közterületek

Ebben a pontban olyan ajánlásokat foglaltunk össze, melyek nem tartoznak-, vagy csak részben tartoznak a lakosság hatáskörébe, ugyanakkor a településkép szempontjából nagyon fontosak.

5.1.1. Közművek összehangolása

Településeink képe szempontjából rendkívül fontosak a levegőben, kerítéseken, házfalakon közlekedő vezetékek, csövek, a különböző helyeken megjelenő oszlopok, dobozok és közműépítmények. A mai gyakorlat szerint a közműtervezés mellőzi az esztétikai szempontokat, pedig környezetünk sokkal szebb lesz, ha ezek a kétségtelenül szükséges objektumok lehetőség szerint összehangoltan kerülnek majd megvalósításra. Az esztétikai megfontolások talán nem is várhatóak el az egyes szakágak képviselőitől. Saját területén a lakók, közterületeken pedig az önkormányzat kezdeményezheti- és ellenőrizheti az esetleges közműfejlesztések során az esztétikai elvárások figyelembevételét.

A lakóház tervezésekor a közművek ne merüljenek feledésbe, a végén nagyon kellemetlen meglepetéseket tud okozni egy keresetlenül elhelyezett mérőóra, vagy egy átgondolatlan vonalvezetésű gázcső. Új közműbekötés esetén figyeljen a mérőórák kerítésbe-, homlokzati falba integrált-, vagy önálló kialakítás esetén a kerttel összehangolt elhelyezésére. A bekötő kábelek, vezetékek lehetőleg minél rövidebb távon közlekedjenek látszó nyomvonalon. A homlokzaton megjelenő közművezetékek lehetőleg hangsúlytalan helyre kerüljenek, a lehető legkevesebb szögtöréssel.

5.1.2. Buszvárók

Méretre apró építmények, annál meghatározóbbak az itt élők életében, és az idelátogató fogadásában. Látványuk kívülről is fontos, de még lényegesebb a funkcionális megfelelés. Néhány egyszerű dologról van szó: eső-, szél-, nyári napsütés elleni védelem, kényelmes ülő és állóhely biztosítása, fény a várakozás közbeni olvasáshoz, busz menetrend, hirdetőtábla. A buszvárók élettartam 15-20 év, van, hogy ritkábban cserélődnek. Amikor alkalom nyílik rá, érdemes gondolatokkal, ötletekkel, tervekkel a lehető legjobbat kihozni belőle. Itt is igaz az, hogy az igényes tervezés összességében nem drágítja a megvalósítás teljes folyamatát.

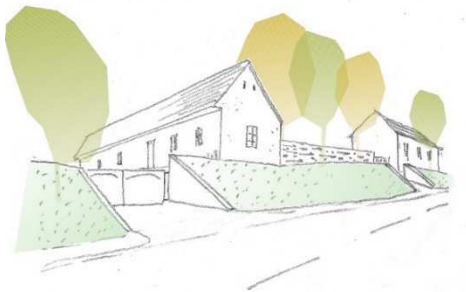
5.1.3. Telekbehajtók, utcساتlakozások

Csabdi terepadottságai nem könnyítik meg a telkekre történő bejutást. A szintkülönbségek miatt a lejtő felőli oldalon az úttestről történő lejutás, a magasabb oldalon a feljutás okoz nehézséget. Korábban, a gépkocsik elterjedése előtt ez kevésbé volt probléma, éppen ezért az arculati kézikönyv írásakor még egységes, a legtöbb helyen zöld, természet közeli megoldásokat látunk a közterületi kapcsolatok megteremtésére. Érdemes erre vigyázni, egy falu képét nagyon el tudják rontani a behajtók érzéketlen terepbevéágásai, támfalai és a nagy egybefüggő burkolt felületek.

Ahol a terepadottságok engedik, kerülni kell a támfalás terepbevéágást, helyette zöld rézsúval érdemes a terepet alakítani. Nem csak természet közelibb, zöldebb, de olcsóbb megoldás is.

A lakóépületek telkére egy gépkocsi bejáró vezessen. Ha több parkolóhelyet kell kialakítani, akkor az elágazás telken belül legyen, a lehető legrövidebb párhuzamos szakasszal.

Lehetőleg olyan burkolat készüljön, ami a természetes környezetet a lehető legkevésbé töri meg (pl. zúzottkő, hánccs, műanyag gyeprács), különösen, ha nagy felületről van szó. Ha elkerülhetetlen a szilárd burkolat (pl. meredek rámpa esetén), akkor a szilárd burkolatú felületet érdemes minimalizálni, ahol már nem szükséges, ott váltani a „lazább” burkolatra.

A telekbeajtónál jelentkező szintkülönbséget igyekezzünk „puhán”, természetesen kezelni. Kerüljük a támfalakkal, beton elemekkel kialakított terepbevéágásokat, és mesterséges hatású meredek rézsűket

5.1.4. Utcakertek növényzete

Az utcakert (utcai telekhatár és az úttest közötti terület) hivatalosan közterület. De a telektulajdonosnak lehetősége van itt növényt ültetni, gondozni. Megéri élni ezzel a lehetőséggel, szebb lesz a porta, szebb lesz az utca, szebb lesz a falu.

Érdeemes a falura jellemző, de kevés gondozást igénylő gyümölcsfát ültetni, valakinek biztos, hogy örömet fog okozni, legyen az akár a gazda, akár egy iskolából hazasétáló srác. Ne feledd, az utcakert mindenkié, nem sajátíthatod ki, de ha szeretettel gondozod, örömet okozhatsz vele másoknak is!

5.1.5. Kerítések

Ne zárkozz be tömör kerítések közé! A falusias-, kertvárosias településeknek általában is a nyitottság, szellősség, és sok-sok növény a jellegzetes karaktere. Ez Csabdira fokozottan érvényes, nem szabad ezt elrontani tömör kerítésfalakkal! A házak elég messze vannak egymástól, az utcák elég szélesek, az intim kerthasználatot, a nemkívánatos átlátást és belátást növényzettel érdemes megoldani.

A kerítés a közterület határvonala. Magánterületen van, de a látványa közügy. Ne akarj kitűnni a kerítéssel, a hivalkodó megoldások csak rövid ideig okozhatnak örömet. Érdemes visszafogott, egyszerű, az utca többi kerítéséhez illeszkedő megoldást választani. Általában a falvak, így a hagyományos csabdi lakóépület utcai kerítése is egyszerű léckerítés. Folytassuk ezt a hagyományt akár az egyszerű és olcsó léckerítéssel, vagy annak lábuzatos kialakításával, akár a léckerítéshez hasonló megjelenésű, de időtállóbb megoldással.

5.2. Átalakítás

Meglévő épület esetén mindig mérlegelni kell: érdemes, vagy nem érdemes megtartani? A döntést racionális és érzelmi szempontok befolyásolják. A racionális szempontok vizsgálatánál objektívan kell szembenézni a valósággal, elkerülhetetlen az építést befolyásoló jogszabályok-, a műszaki feltételek-, és az építési költségek ismerete. A döntés meghozatalához érdemes építész és/vagy statikus véleményét kikérni.

Mielőtt megszületik a döntés, legalább ezekre a kérdésekre választ kell adni:

- Megfelelő helyen van az épület a telken, vagy egy új telepítés lényegesen jobb helyzetet teremtene?
- Milyen alapozása van az épületnek?
- Milyen anyagból és milyen állapotban vannak a teherhordó falak? A falak szárazak, vagy nedvesednek?
- Milyen anyagból és milyen állapotban van a födém és a tetőszerkezet?
- Milyen szerkezetűek a nyílászárók? Milyen állapotban vannak?
- Mi az, ami meg tud maradni az épületből? A megmaradó szerkezetek korszerűsítésének költsége milyen arányban van az elbontás és újjáépítés költségeivel?
- Az alaprajzi elrendezés módosítható-, bővíthető az igényekhez, vagy egy új ház építésével lényegesen kedvezőbb helyzet jöhetne létre?

Az érzelmi szempontokat is tisztázni kell. Egy szép meglévő épület a településnek és a tulajdonosnak is kedves. Bizonyos helyzeteket, arányokat – amik megvannak egy meglévő épületben – nem biztos, hogy létre lehet hozni egy új épülettel, sok esetben a jogszabályok, a műszaki előírások, pénzügyi lehetőségek, vagy egyszerűen csak a kivitelezési szokások nem teszik lehetővé.

Csak néhány példa: ma már ritkán épülnek olyan bőséges fedett-nyitott terek, ami egy meglévő kocsiszín, istálló, vagy egyéb gazdasági épület esetén készen kapott, némi csinosítás után hatalmas kültéri nappali szobává válhat a szabadtéri tevékenységekhez.

Egy igényesen megépített fedélszék csapolt csatlakozásaival, jó minőségű faanyagával szintén olyan értéket képvisel, amihez könnyen ragaszkodik az ember. Az átalakítás során a fedélszék láthatóvá válhat, akár a padlástér beépítésével, akár a nappali-étkező belmagasságának növelésével.

Aki lakott már vályogfalú házban, akár csak szállóvendégként is, az tudja, hogy mit jelent a 60-70 cm falvastagság. A ma épülő házaknál csak igen költségesen érhetnék el ezt a falvastagságot.

Sok szerethető részlet, pl. a füles homlokzat cserépfedése, vakolatdíszek, tornászoszlop faragványok stb. nem alakíthatóak ki mai eszközökkel, ha mégis, akkor vagy nagyon költségesen, vagy silány utánzatként.

Ha az épület megtartása mellett döntöttünk, akkor három féle megközelítést érdemes megvizsgálni:

- autentikus megközelítés
- újjászületés
- visszatérés.

„A felújítás tízparancsolata:

- *Ismerd meg környezeted értékeit, mielőtt hozzányúlsz!*
- *Mutass példát szomszédaidnak és kövesd a jó példát!*
- *Újítsd fel az eredeti építészeti tagozatokat és díszítéseket, mert az Istenek a részletekben laknak!*
- *Használd ki a hagyományos beépítés előnyeit!*
- *Először az udvar felőli szárnyat bővítsd és tetőtéri ablakot is csak az udvarra nyiss!*
- *Garázst az utcára ne nyiss, a melléképületet a lakóházzal vagy a falazott kerítéssel szervesen építsd egybe!*
- *Próbáld rekonstruálni a hagyományos ablakosztást, mert a homlokzat a ház arca, ablaka pedig a szeme!*
- *Cseréld ki a vaslemez kaput hagyományos fakapura!*
- *Ápold a ház előtti virág és növény sort, mert a tied!*
- *Ne zárkózz be, hanem lépj ki és segíts másoknak is!”¹⁰*

5.2.1. Autentikus megközelítés

Ha a meglévő épület magas építészeti értéket képvisel, műszakilag megfelelő, használat és életvitel szempontjából elfogadható, és az érzelmi elkötelezettség is megvan, akkor merül fel a korhű, autentikus felújítás lehetősége.

A cél könnyen összefoglalható, az épületet úgy kell felújítani, szükség esetén korszerűsíteni, hogy az eredeti állapot a lehető leghitelesebben megmaradjon, vagy visszaálljon. A beavatkozás alapvetően egy értő-, elemző felújítás, ami során az épületről lekerülnek az idővel ráakódott nemkívánatos elemek, és visszaáll egy korábbi állapot. A megvalósításhoz műemlékes szemléletű tervezés és kivitelezés szükséges.

5.2.2. Hagyományos lakóház újjászületése

Elképzeltető, hogy az épület egyes adottságához vagy részletéhez ragaszkodnánk, és a műszaki állapot is lehetővé teszi a megtartást, ugyanakkor a használathoz alapos átalakítás, vagy bővítés szükséges. Ilyenkor a meglévő épület átlényegül, újjászületik.

Szép és izgalmas építészeti kihívás, melyhez elmélyült elemző és tervező munka szükséges. A megőrzésre szánt épületrésztől-, a tervezett új részeketől-, és ezek arányaitól függően, tehát a konkrét feladattól függően rengeteg megközelítés elképzelhető

- A meglévő és az új rész hasonlóan kezelt, egy újjászületett, egységes épület a végeredmény. Talán ehhez a megközelítéshez szükséges leginkább a meglévő épület értő elemzése, hiszen a természetét, szerkezetét, részleteit tökéletesen kell ismerni ahhoz, hogy a végeredmény valóban egységes legyen.
- A meglévő épületrész és az új karakteresen különbözik, ugyanakkor egy kompozíciós egységet képez. Természetesen ez a megközelítés is feltételezi a meglévő épületrész ismeretét, hiszen az új és a régi között párbeszéd alakul ki.

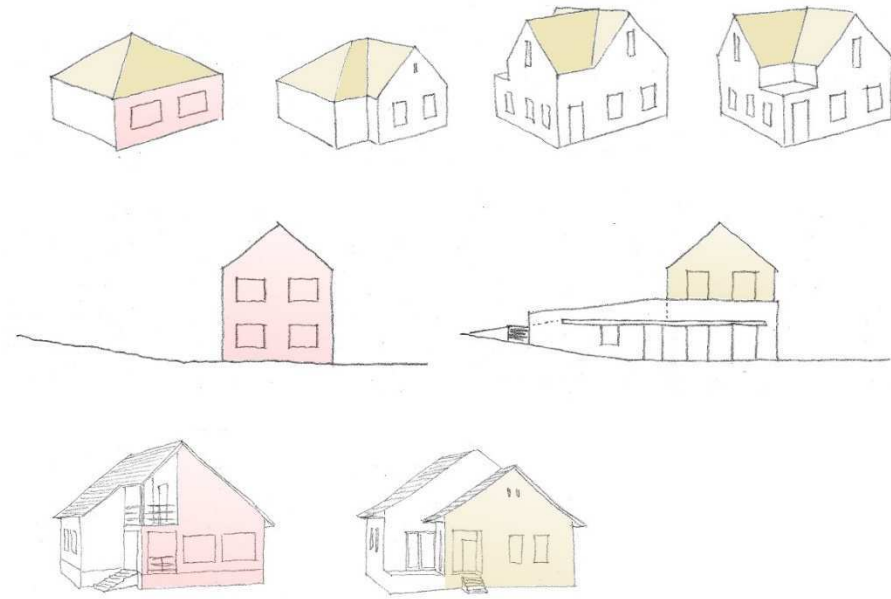
A megközelítési lehetőségek skálájának két végpontját említettük, a közties árnyalatok végtelenek, ezeket nem tárgyaljuk, nincs is értelme, hiszen valamennyi feladat, és valamennyi építész más megközelítést és más megoldást hoz. Inkább csak azokat a szempontokat soroljuk fel, amik egységesen érvényesek valamennyi megközelítésre:

- Az újjászületett ház léptéke és aránya illeszkedjen az övezetben jellemző léptékhez. A kicsivel nem szokott gond lenni, mindig a túl nagy a probléma. A megfelelő lépték tagolással, kisebb részekre bontással érhető el.
- Az új épületrészt érdemes a hagyományos elemkészletből származtatni. Az archetipikus házforma, a támfal, a pince, a kapu, a tornác, az ereszalj stb. olyan alapelemek, melyek sokféleképpen, hagyományos és kortárs módon is megfogalmazhatóak.
- A bővítés legyen visszafogott, kevés eszközű, ha szeretjük, és megtartjuk a régit, akkor ne nyomjuk el harsány kiegészítéssel.
- Az új alakítása még csak most kezdődik. A meglévő épületrész viszont egy adottság, nem érdemes lényegesen megváltoztatni, olyan funkció költözzön bele, ami illik a természetéhez.

5.2.3. Visszatérés a hagyományos értékekhez

Ha egy rossz léptékű, vagy rossz arányú, - általában túl nagy, túl magas vagy túl lapos - házon jentős átalakítás történik, akkor lehetőség nyílik az arányok javítására, a hagyományos értékek megközelítésére. Leginkább akkor, ha a tetőszerkezet is átalakul. Nagy és lapos épület esetén a tetőidom megbontásával, a hagyományos tetőformák és tetőhajlásszögek használatával lehet jó eredményt elérni. Túl magas épület esetén egy melléépítés, esetleg a földszint „támfalszerű” kialakítása javíthat az arányokon. Nincs biztos recept, minden épület, minden helyzet egyedi. Van olyan helyzet, ahol a bizonytalan arányú házat a lépték növelésével is javítani lehet, ezzel azonban nagyon óvatosan kell bánni! Egy utca nem visel el túl sok kúriát!

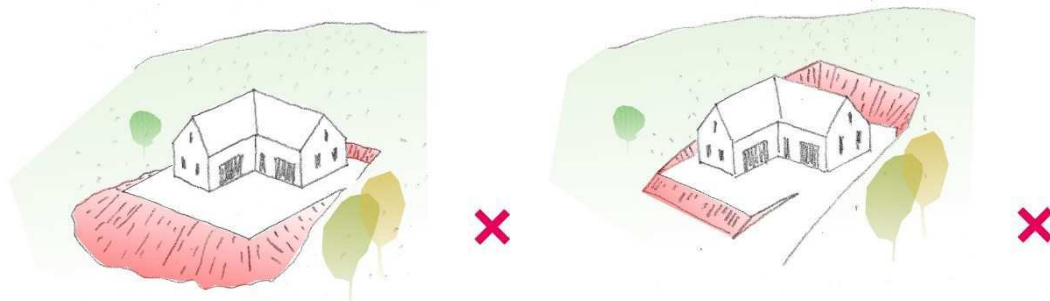
*Néhány példa meglévő épületek átalakítására a tömegek, tetőidomok tagolásával.
Érdemes a hagyományos házforma megidézésére, és emellett a
hagyományos - max. 7,50 m épületszélességre törekedni az utcai
homlokzatnál*

5.3. Új ház építése

„Az építés tízparancsolata:

- Mielőtt új épületet tervezel, kétszer is gondold meg, hogy a régit nem lehet-e felhasználni!
- A tervezéssel építésszt bízzál meg!
- Ne feledd, hogy az építés közügy is!
- Próbálj alkalmazkodni a kialakult beépítéshez és utcaképhez!
- A telek beépítésénél ne csak a házban, hanem az udvarban és a térfalakban is gondolkozzál!
- Az udvart úgy tervezd, mint a házat: olyan helyiségekről van szó, amely fölül csak a tető hiányzik!
- Az oldalhatáron álló beépítést ne a szegénység, hanem a józanság és a kulturáltság jelének tekintsd!
- Használd a hagyományos környezetkultúra elemeit: a tornácot, a tetőfeljárót, és töltsd meg új tartalommal!
- Az épület homlokzatainál alkalmazd a harmonikus arányrendszer törvényeit!
- A kevesebb több: az egyszerűség nemessé tesz.”¹¹

Egy új ház építése mindig egy új lehetőség. A tervezés a legolcsóbb szakasza az építkezésnek, egyúttal a legfontosabb is. Csak a legjobb megoldás a jó megoldás, nem szabad megelégedni félig átgondolt elképzelésekkel! Jó tervezőt keress, ne olcsót, a díj különbsége legfeljebb 2-3 nm lakás ára, megfontolt tervezéssel ennél sokkal többet spórolhatsz!

5.3.1. Általánosan érvényes javaslatok

Itt olyan általános érvényű ajánlásokat fogalmazunk meg, melyek függetlenek az övezettől.

5.3.1.1. terepalakítás

A lejtős telekre úgy érdemes gondolni, mint egy jó lehetőségre. Megfelelő telepítéssel a tereplejtés jól kiegészítheti a házat, segítségünkre lehet a legjobb panoráma megtalálásában, lehetőséget biztosíthat, hogy több szintről is közvetlenül a kertbe juthassunk, védelmezhet, biztonságosan elvezetheti az esővizet, intimebb területet határolhat le a ház közelében, stb. Fontos, hogy tiszteletben tartsuk a teremtett terepviszonyokat. Óvatos kiegészítéssel, finom hozzányúlással igazíthatjuk a házunkhoz, de a terep természetes karakterével ellenkező beavatkozásokat kerülni kell. Lejtős teleket ne tölts fel, ne csinálj sík teraszt! Nagy bevágásokkal se alakíts ki sík területet! A túlzott földmunka sokba kerül, és durva sebet ejt a tájban. (A terepalakítást országos érvényű előírás (OTÉK) is szabályozza.)

Lejtős terepen különös gondot kell szentelni a vizek elvezetésére. A szabadba ajtókkal nyíló helyiségeket (bejárati ajtó, teraszajtó, garázsajtó) olyan helyre pozícionáljuk, ahol a terep ellenkező irányban lejt, vagy az ellenlejtés finom beavatkozással létrehozható. Sose vedesd az esővizet az ajtó közelébe!

Figyelni kell a terepszint alatti vizekre is. Ma már a korszerű vízszigetelő anyagoknak köszönhetően elkerülhető a terepszint alatti helyiségek ázása, ennek ellenére érdemes a tereppel érintkező falak mentén olyan helyiségeket elhelyezni, amik kevésbé érzékenyek egy esetleges nedvesedésre (pl. fürdő, WC, kamra, közlekedő,...). Lejtős területen érdemes talajmechanikai szakvéleményt készíttetni, vagy – ha jogszabály ezt nem írja elő, akkor – legalább a helybéli tapasztalatait megismerni. A rétegvizek elvezetésére megoldást kell keresni.

5.3.1.2. telepítés

A házak utcától való távolsága nagyban felelős a településkép egységességéért. A homlokzatok azonos síkja, és az előkertekkel bővülő utcater aránya is meghatározó. Ha az utcában van egy egységes, kialakult előkert méret, akkor igazodj ehhez!

A beépítési mód előírása egy olyan játékszabály, aminek betartása közös érdek. Jó életminőség hozható létre akár oldalhatáros-, akár szabadonálló-, akár zárt sorú utcában. A gond akkor kezdődik, ha a játékszabályok nem következetesek, többféle beépítést engednek, vagy az idő előrehaladtával többször változnak. Ilyen esetekben az előny könnyen hátránnyá alakul, pl. az eddig intim oldalhatáros udvarba belenéz a szomszéd szabadonálló homlokzata. Ha a szabályozás engedi az eltérést, akkor is érdemes folytatni a szomszédos épületek beépítési módját. Településképi szempontból nagyon meghatározó az épületek ritmusa. Az egyenletes ritmusban sorakozó házak kiegyensúlyozott faluképet eredményeznek.

Nevezetes helyeken (sarkokon, utca utolsó telkénél, övezeti határoknál, széles teleknél stb.) nem kizárt, hogy egy eltérő beépítés jó eredményt hozhat, de kísérletezni csak gondos tervezés mellett, és a szomszédos érdekek figyelembevételével lehet.

5.3.1.3. Lépték és arány

A lépték és arány az építészet legalapvetőbb, ugyanakkor legnehezebben magyarázható fogalmai. Leegyszerűsítve mindkettő a mérethez vonatkozik. A lépték abszolút értelemben; valami nagy vagy kicsi. Az arány ellenben valamihez viszonyított mérethez vonatkozik.

Az épület léptéke és arányai alapvetően eldöntik, hogy egy ház helyénvaló-e, szép-e.

Jelentőségét talán könnyebben megérthetjük, ha gondolat kísérlet szintjén párhuzamot vonunk az emberi testtel. Az emberi test „léptéke” ismert, meglehetősen behatárolt.

A megszokott léptéktől kétféleképpen lehet eltérni, a jelentősen nagyobb ember – az óriás – rendellenes, valószínűleg rémisztő lenne (el tud valaki képzelni egy 3 m magas embert?). Ugyanígy a lakóházaknak is kialakult egy megszokott, behatárolt léptéke, mely elsősorban a szélességével és magasságával volt összefüggésben (a hossza tágabb korlátok között változott). Ez a megszokott szélesség kb. 5-7,5 m közé esett, az ereszmagasság pedig kb. 3-4 m közé. Bizony, a 70-es évek végétől jellemzően óriás családi házak épülnek 10-12 m szélességükkel. Az emberi arányok is behatároltak. Bár vagyunk magasabbak, alacsonyabbak, teltebbek és karcsúbbak, testrészeink egymáshoz viszonyított arányai mégsem lépnek túl egy bizonyos határt. A fejük, a fülünk, a szájunk, a lábunk, stb. méretei arányosan, harmonikusan viszonyulnak egymáshoz. Akinél ez a harmónia nagyon kifinomult, arra mondjuk azt, hogy szép. Akinél az arányai szépek, felvehet különböző ruhákat, ékszereket, fejfedőket, cipőket, akkor is szép marad. Akinél az arányai nem szépek, az viszont felvehet akármilyen ruhákat, ékszereket, fejfedőket, lábbeliket, akkor sem lesz szép, legfeljebb az öltözködése jó ízlésre vall, illetve, lehet, hogy megfelelő ruházattal az arányok látványa kissé javul. Ugyanez elmondható az épületekre is. Egy jó léptékű és jó arányú háznak sokféle burkolata, díszítése, tetőfedése, lábazata lehet, anélkül, hogy lényegében változtatna a házon. Ugyanez fordítva is igaz, egy rossz arányú házon lehet akármilyen drága burkolat, akármilyen cirádás díszítés, egyedi lábazat, stb., akkor sem lesz helyénvaló.

A falu és a falusi ház – függetlenül attól, hogy melyik régióban helyezkedik el – emberi léptékű. Egyszerűen azért, mert évszázadokon keresztül, részeit is és az egészét is emberek hozták létre, kétkezi munkával, ésszerű takarékosággal. „... a hagyományos vidéki ház titka a méretek és arányok harmóniája, amit a hagyományos népi építészetben a lehető legkisebb – eszményi és emberarányú – magassággal oldottak meg.”¹² és 6-7 m-es ereszmagasságukkal éppen úgy hatnak a faluképben, mint az átlagos emberek között hatnának a rendellenesen nagyra nőtték.

A település valamennyi övezetében a hagyományos lépték és arány alkalmazását javasoljuk. Ugyanis falvaink utcaképei bizonyítják, hogy a 7,5 m-nél nagyobb épületszélességek, hagyományos tetőfelépítményekkel (nyeregteretű, sátozott) rendszerint rossz arányú épületeket eredményeznek. Természetesen lehet szép házat tervezni 7,50 épületszélesség felett is, de ehhez olyan építészeti megoldásokat kell alkalmazni, ami kertvárosi karaktert ad az utcaképnek.

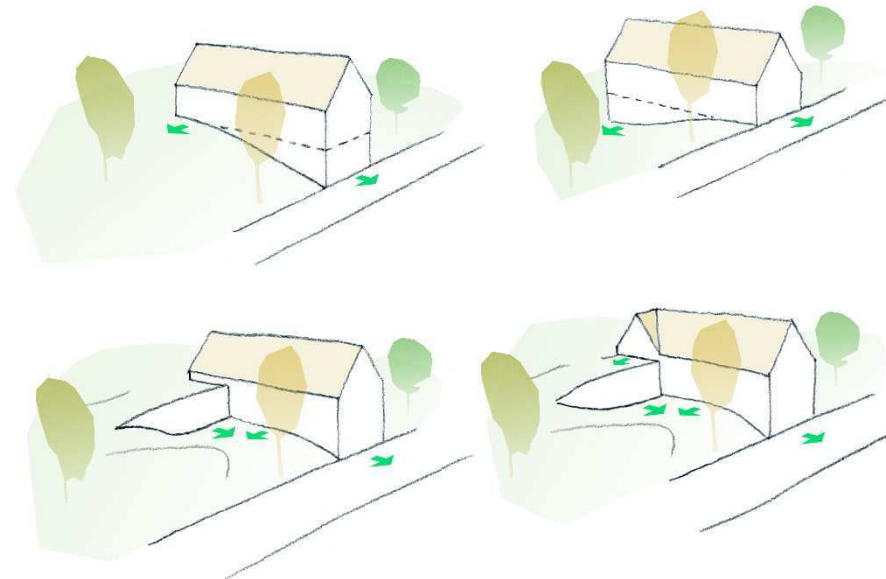
5.3.1.4. magasság és épületforma

A hagyományos hosszúházhoz képest megváltoztak a lakóépülettel kapcsolatos igényeink. Összetettebb funkcionális kapcsolatok, több helyiség, új funkciók jelentek meg; mint pl. a garázs, a dolgozószoba, háztartási helyiség vagy a gardrób. Az új igényeknek a hagyományos hosszúház nem képes változatlan formában megfelelni, mert közlekedő rendszere lineáris, következésképpen, ha sok helyiséget akarunk elhelyezni az épületben, akkor nagyon hosszú folyosó alakulna ki. A közlekedő rendszer elágaztatására kétféle lehetőség van: függőleges megosztás, vagy alaprajzi csomópont kialakítása. Ennek megfelelően felmerül az épület függőleges irányú kiterjesztése (tetőtér, vagy emelet építés), vagy a hosszúház alaprajzi törése (tagolt épületforma). Mindkét iránynak vannak előzményei falvainkban, Csabdin is.

Az épülettel egybeépített pince talált típusait már bemutattuk korábban (pont hivatkozása). Mindkettőnek az a lényege, hogy az épület beékelődik a tereplejtésbe, a terep lejtéséből adódó magasságkülönbséget pedig kihasználja. Ezt az elvet, tehát hogy az épület és a terep szoros-, lényegi kapcsolatba kerül érdemes alkalmazni az új épületeknél is.

A falu központjában találunk olyan házakat, ahol a hosszúház az utcai oldalon kiegészült egy utcával párhuzamos szárnyal. Ez egy hagyományos és organikus módja a ház bővítésének. Nem csupán az alapterület növekszik meg, hanem a töréspontban kialakul egy olyan központi része a háznak, ami alkalmas a közlekedők elosztására.

A hagyományos falusi elemkészletbe beletartoznak a pincék és a pince melletti támfalak is. Lejtős területen lehetőség nyílik ezek átértelmezésére, ami biztosíthatja az összetettebb helyiségkapcsolatok kialakítását.

Érdemes elemezni a lejtős terepre ültetett hagyományos ház típusait. Kortárs átfogalmazással sokféle képen gazdagítható a hosszúház térbeli rendszere.

5.3.1.5. keskeny épület előnyei

A keskeny épület magában rejti a szépséget, akár oromfalas házformaként, akár kontyolt, vagy csonkakontyolt kialakítással (mindháromra van példa Csabdin).

Szerkezeti egyszerű csupán a határoló falak a szerkezeti falak, a belső válaszfalak szabadon alakíthatóak, a tető egyszerű és olcsó torokgerendás szerkezet. Nincs szükség bonyolult fedélszerkezetre-, hajlat- és él-bádogozásra. Ha akarjuk, a nappali és az étkező fölött nagyobb lehet a belmagasság, belülről látszódhat a tetőidom. Az egyszerű tetőidom belülről is szép.

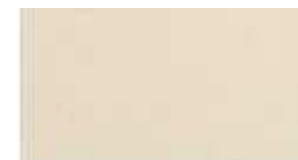
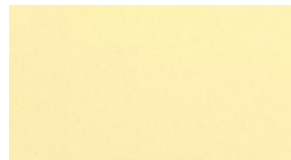
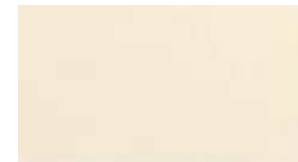
Elegendő csak az egyik oldalon megnyitni, így is világos lesz az épület. Ezért a keskeny ház tökéletesen működik oldalhatáros beépítésként. A tömör északi hátfal védettségérzetet ad (az emberben a mai napig él a védelmező ösztön, ennek leginkább olyan térforma felel meg, ahol a hátunk mögött masszív zárt felület van). A keskeny alaprajzi forma és az oldalhatáros beépítés együttesen lehetővé teszik a jó tájolású, védett udvar kialakítását a saját nyitott homlokzatunk, és a szomszéd tömör hátfala között.

5.3.1.6. színhasználat

Csabdi házai hagyományosan törtfehérek, vagy földszíniék. Ha ezt tekintjük példaképnek, akkor biztosan nem vallunk kudarcot. A hófehéret érdemes kerülni, világítani fog, kirí a környezetéből. Van néhány irigylésre méltóan szép színes régi ház is. Irigylésre méltó, mert mai eszközökkel ezeket a gyönyörű színeket nagyon nehéz előállítani. mi a titka ezeknek a színeknek? Paradox módon éppen a szűkös lehetőségek, és az anyagok tökéletlensége. Hagyományos festékanyagokkal a homlokzatszínek a teljes színskálának csak egy részét tudták lefedni, túlságosan telített színeket nem lehetett előállítani. Másrészt a festékek kevésbé voltak egyneműek és könnyebben fakultak, koptak. Ezért ezek a régi színes házak olyanok, mint egy akvarell festmény. Ma végtelen nagy a festékválaszték és nagyon könnyű mellényülni: túl erős, vagy egymással nem harmonizáló színeket használni. Nem akarunk senkit lebeszélni a színek használatáról, de ha így döntesz, vedd nagyon komolyan:

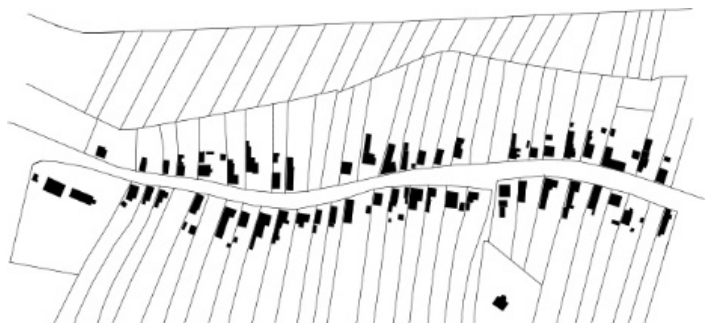
- A színek pontos meghatározását bízd építészre.
- Nem elég, ha egy ház önmagában szép.
Színhelyes utcakép segítségével a (nem csak a közvetlenül) szomszédos épületek színeit is vizsgálni kell.
- A színek nagy mennyiségben mindig élénkebbek.
Színválasztáshoz ne egy névjegynyi színekártyát használj, készíttess próbafelületet!

Képzeld el a házadat különböző évszakokban, esőben, napsütésben, hóban, latyakos időben is.

5.3.2. Hagyományos karaktert őrző területek ajánlásai

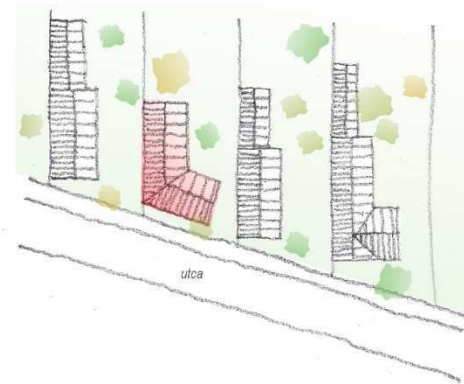
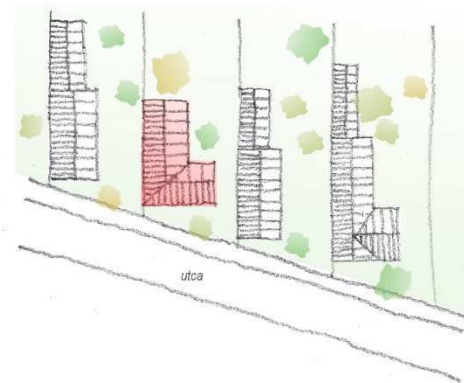
Ajánlásaink a hagyományos hosszúházas karakterű utcaképbe illeszkedő új családi házak építését kívánják segíteni. Javaslataink függetlenek a stílustól, akár hagyományos, akár kortárs megközelítésben is érvényesek.

Hagyományos karakterű utcakép

5.3.2.1. Telepítés / épület iránya

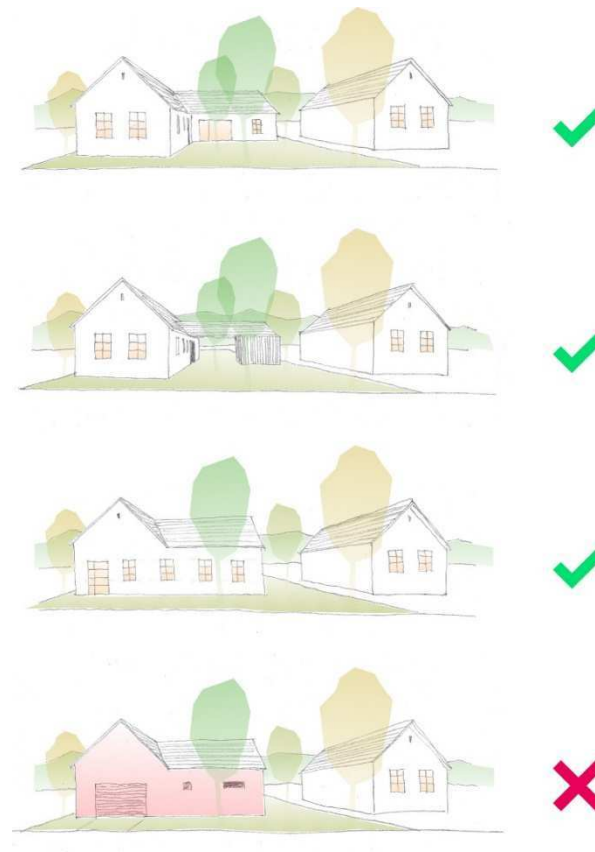
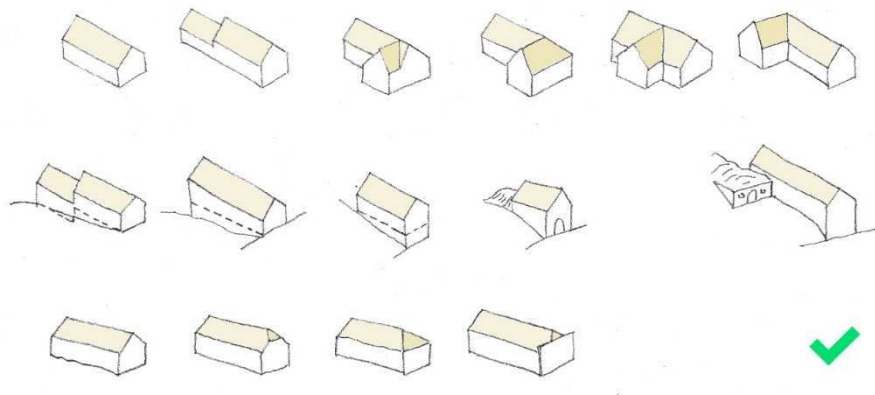
A tetőgerincek az utcavonalra merőlegesek. Ott, ahol az utcavonal nem merőleges a telekosztásra, házak sora fűrészfogas elrendezést mutat. Hosszúház tetőgerince a telekosztással legyen párhuzamos.

5.3.2.2. telepítés / alaprajzi forma

A hagyományos alaprajzi formák, vagy azok kortárs újraértelmezése követendő.

Beforduló ház esetén gondoldj arra, hogy az utca felé a ház büszke arcot mutasson, harmonikus ablakosztással. Melléképítmények utcai homlokzatra sorolása kellemetlen utcaképet eredményez és alárendelté teszi a főhomlokzatot. Ha intimebb tájra vágysz, maradj a hosszú háznál, vagy az épületet fordíts be az utcától távolabb eső részén.

5.3.2.3. telepítés / távolság az utcától

Az épületek az oldalhatáron állnak. Az előkert méretével igazodj a már kialakult előkert nélküli, vagy keskeny előkertes beépítéshez.

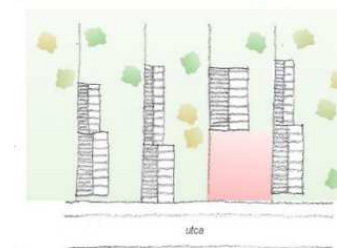
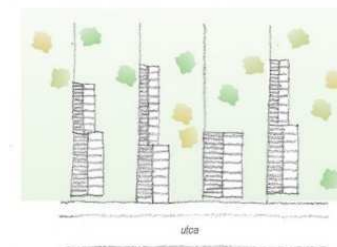
5.3.2.4. kerthasználat

A hagyományos hosszúház, vagy beforduló hosszúház melletti udvar funkciója megváltozott. Ma már nem a rakodás, pakolás, és egyéb gazdasági tevékenységek helyszíne. Ugyanakkor a hosszúház intenzív és bensőséges kapcsolatot tart az udvarral, különösen, ha befordulva körülöleli azt. Érdemes erre a kertrészre úgy gondolni, mint egy mennyezet nélküli nagy nappalira, ami jó idő esetén kiegészíti a belső életteret.

- Érdemes megtartani minden eredeti fát, bokrot! Mielőtt kivágnál egy 30 éves fát, gondolja arra, hogy amit a helyére ültetsz, annak csak 30 év múlva lesz ugyanolyan terebélyes lombkoronája.
- Lehetőleg őrizzük meg a meglévő szép kerti elemeket, kőkerítést, támfalat, kerek kutat, stb.
- Kerülni kell a kertvárosias növénytelepítést, a nagy üres gyepfelületeket, kerítés mellé telepített tujasort.
- A belátás-, átlátás megakadályozására használjunk sövénykort, barátságosabb látványként takar, mint egy kerítésfal.
- Vedd körbe a házadat növényekkel, engedd, hogy felfusson a házra, mindez javítja az épület és a természeti környezet kapcsolatát.

5.3.2.5. gépkocsi tárolás

Ne nyiss garázskaput az utcai homlokzaton! Ha fedett, vagy zárt gépkocsi tárolót építesz, akkor azt a déli telekhatár mellé épített nyári konyha mintájára tedd, vagy keress neki helyet az épület hátsó részében. Az utcai behajtók kialakításánál kerülni kell a támfalas terepbevágást, helyette zöld rézsűvel érdemes a terepet alakítani. Nem csak természet közelebb, zöldebb, de olcsóbb megoldás is.

Telek és az alaprajzi formálás kapcsolata

5.3.2.6. épületszélesség

Nyeregtetővel fedett épületszárny külső szélessége ne legyen több 7,5 méternél.

5.3.2.7. magasság

Az ófaluban lévő házak jellemzően földszintesek, előfordul, hogy a lejtő felőli oldalon két szintessé válnak. A meglévő épületek közé épülő új házaknál alapvető elvárás az utcaképbe illeszkedés, a nyeregtetős homlokzatok magasságának, megjelenésének hagyományok szerinti kialakítása.

5.3.2.8. tetőhajlásszög, tetőforma

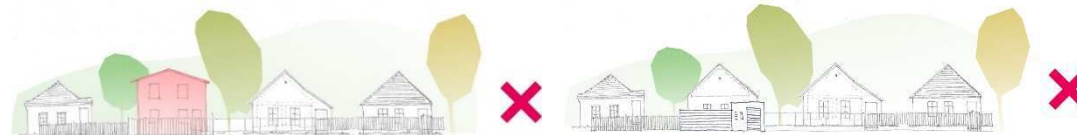
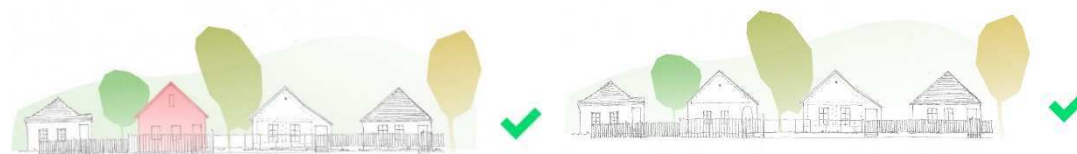
Az Ófaluban a tetők hajlásszöge: 40-45 fok.

Jellemző az egyszerű nyeregtetős tetőforma, a kontyolt, vagy csonkakontyolt kialakítás is.

Új épület építésekor ezek a formai kialakítások követendőek, a beforduló épületszárnyak esetében is, kivéve, amikor a természetes tereplejtéssel összhangban lehetőség nyílik zöldtetővel fedett terepszint alatti épületrész kialakítására is.

Kerülendő a bonyolult tetőfelépítmény és a homlokzatzból hosszan kinyúló toldaléképület alkalmazása.

A hagyományos füles homlokzatok új épületen történő megidézése csak magas színvonalú-, csomóponti részletekbe menő tervezés-, és ambiciózus kivitelezés mellett lehetséges. Tervezetlen, vagy a mai építési szokásoknak megfelelő rutinszerűen kivitelezett füles homlokzatok bántó összképet eredményeznének.

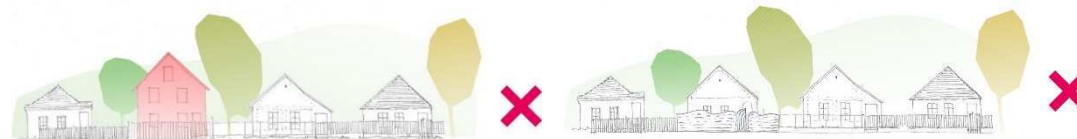

5.3.2.9. homlokzatképzés

A régi házakon hagyományosan két álló ablak jelenik meg az utcai homlokzaton, tornác esetén az kifut a főhomlokzatra.

Javasoljuk a hagyományos nyílásarányok és nyílásrend megtartását.

A falu házai szinte kivétel nélkül vakoltak. Ajánljuk az új házakat is vakolt architektúrával megvalósítani. A kevesebb több. A dísztelen, de jó arányokkal, jó minőségben épült ház szép. Olcsó-, sérülékeny anyagból készülő díszítéseket, burkolatokat ne használj! Kerülendő a csempe vagy vékony hasított kőburkolat alkalmazása lábazon és az ablakok körül.

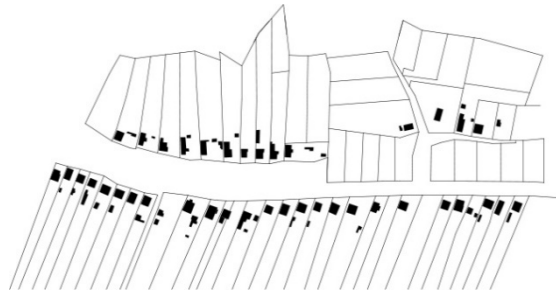
5.3.2.10. kerítés

Áttört kerítések alkalmazását javasoljuk, lehetőleg függőleges osztással, ezek illenek leginkább a régi településrész hangulatához.

Tömör kerítések ott építhetőek, ahol jelenleg is az van – ezeket talán érdekesebb megtartani.

5.3.3. Kompakt családi házas területek

Ajánlásaink a XX. század második felében épült kompakt családi házas utcaképbe illeszkedő új családi házak építését kívánják segíteni. Javasataink függetlenek a stílustól, akár hagyományos, akár kortárs megközelítésben is érvényesek.

5.3.3.1. telepítés / távolság az utcától

Az épületek oldalhatáron állnak. Az előkert méretével igazodj a már kialakult széles előkertes beépítéshez.

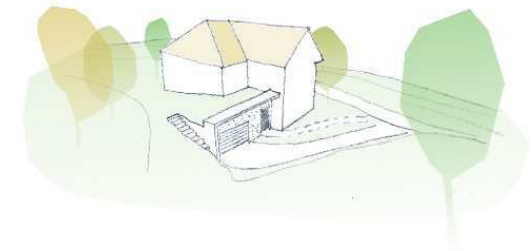
5.3.3.2. telepítés / alaprajzi forma

Kompakt, egyszerű alaprajzi formák javasoltak, az utcai oldalon lehetőséget biztosítva jó arányú oromfalas homlokzatnak. Tördelt, túlságosan tagolt alaprajzi formákat kerülni kell.

Az alaprajzi forma arányát érdemes a telekosztással párhuzamosan kissé megnyújtani, így nő a távolság a déli szomszédától és az oldalkert is használható méretűvé válik.

5.3.3.3. telepítés / épület iránya

A tetőgerincek általában utcavonalra merőlegesek. Ott, ahol az utcavonal nem merőleges a telekosztásra, házak sora fűrészfogas elrendezést mutat. A ház utcai oldalán megjelenő tetőgerince a telekosztással legyen párhuzamos.

Példák a garázs épülettel egységes kialakítására

5.3.3.4. gépkocsi tárolás

Mielőtt zárt garázs építése mellett döntesz, számolj annak költségeivel is – szomorú látvány az elkészült garázs fölött félbehagyott lakóház! A gépkocsi tárolás kulturáltan megoldható olcsóbb-, könnyedebb építménnyel, pl. kocsiszín jellegű tető alatt is – természetesen a téli hideg ellen nem véd ez a megoldás.

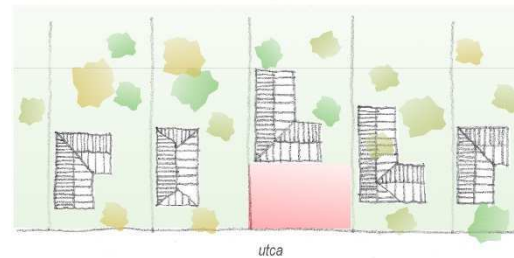
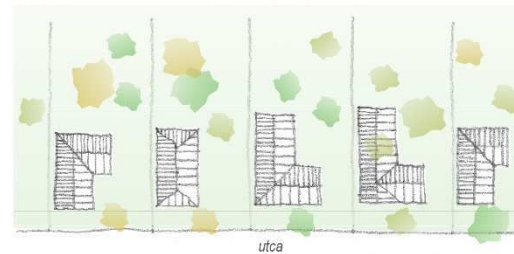
1. Ha zárt garázs mellett döntesz, akkor gondolni kell arra, hogy a garázskapu - nagy mérete miatt – mindenképpen uralja a homlokzatot! A garázs helye tehát utcaképet is meghatározó-, koncepcionális kérdés. Nincs egyetlen jó megoldás, vagy biztos recept, de összehangoltan kell tervezni az épülettel, tömegformálási és homlokzatképzési szempontból egyaránt!

Az utcai behajtók kialakításánál kerülni kell a támfalas terepbevágást, helyette zöld rézsúvél érdemes a terepet alakítani. Nem csak természet közelibb, zöldebb, de olcsóbb megoldás is.

5.3.3.5. kerthasználat

A nagy szélessége miatt jelentőssé válnak az előkertek, intenzív növényzet esetén jőszerivel nem is a ház, hanem a növények látszanak az utcáról. El kell kerülni, hogy az előkert és az oldalkert pusztán tárolás, gépkocsi parkolás helye legyen, ezek a kertrészek határozzák meg az övezet látványát.

- Érdeemes megtartani minden eredeti fát, bokrot! Mielőtt kivágnál egy 30 éves fát, gondolja arra, hogy amit a helyére ültetsz, az csak 30 év múlva lesz 30 éves!
- Kerülni kell a kertvárosias növénytelepítést, a nagy üres gyepfelületeket, kerítés mellé telepített tujasort.
- A belátás-, átlátás megakadályozására használjunk sövénykort, nem csak takar, de egyúttal szép, barátságos is.
- Vedd körbe a házadat növényekkel, engedd, hogy felfusson a házra, mindez javítja az épület és a természeti környezet kapcsolatát.

5.3.3.6. épületszélesség

Utcai homlokzatra kifutó nyeregtetővel fedett épületszárny külső szélessége ne legyen több 7,5 méternél.

5.3.3.7. magasság

Az övezetben lévő házak jellemzően földszintesek, vagy tetőtér beépítések, a lejtő felőli oldalon helyenként alapincézve. A meglévő épületek közé épülő új házaknál alapvető elvárás a magassági illeszkedés.

Az utca lejtő felőli oldalán, a természetes tereplejtésnél meredekebb rámpával megközelíthető garázs szint kialakítása nem megengedett.

5.3.3.8. tetőhajlásszög, tetőforma

Az övezetben a tetők hajlásszöge: 35-45 fokosak.

Jellemző az egyszerű nyeregtetős tetőforma, és a kontyolt kialakítás is.

Új épület építésekor ezek a formai kialakítások követendőek, a beforduló épületszárnyak esetében is, kivéve, amikor a természetes tereplejtéssel összhangban lehetőség nyílik zöldtetővel fedett terepszint alatti épületrész kialakítására is.

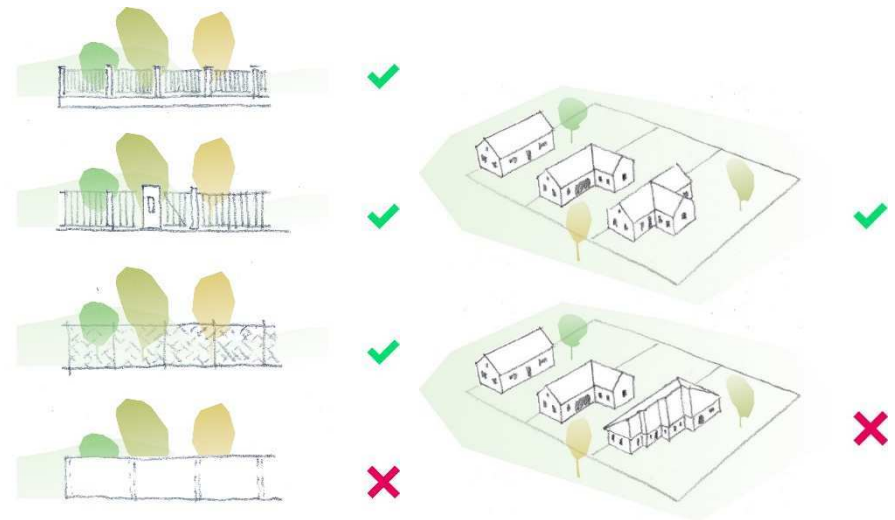
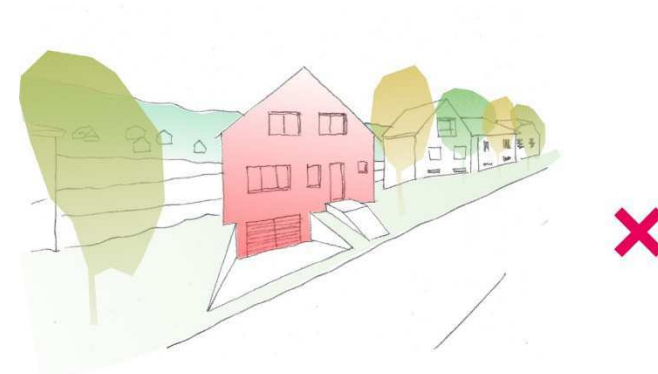
Kerülendő a bonyolult tetőfelépítmény és a homlokzatzból hosszan kinyúló toldaléképület alkalmazása.

5.3.3.9. homlokzatképzés

Az épített környezet színvonalát, hangulatát, értékét emeli az egymáshoz igazodó házak alkotta utcakép. A homlokzat kialakításakor törekedni kell a harmonikus kapcsolatra az épített környezettel, mind formailag, mind anyaghasználatban. Az épület tervezésekor a reprezentációs szándékok és az illeszkedés szándéka legyen összhangban. A kevesebb több! A dísztelen, de jó arányokkal, jó minőségben épült ház szép! Olcsó-, sérülékeny anyagból készülő díszítéseket, burkolatokat ne használj! Kerülendő a csempe vagy vékony hasított kőburkolat alkalmazása lábazon és az ablakok körül.

5.3.3.10. kerítés

Áttört kerítések alkalmazását javasoljuk, lehetőleg függőleges osztással. Tömör kerítések kerülendők!

5.3.4. Szőlőhegy

Nagy változás előtt álló, újonnan kiépülő lakóövezetről van szó, itt az illeszkedés, a kapcsolódási pontok keresése, a hagyományok tiszteletben tartása tágabb értelmezést kíván, nem elsősorban a szomszédokhoz, vagy az utcaképhez történő illeszkedés a kérdés, hanem az épület és a táj kapcsolata. A hegyoldal nagy előnye, hogy innen messzire ellátni, de ebből az is következik, hogy az épület is több helyről láthatóvá válik.

A terep erősebb lejtése megoldandó feladatokat is ad, ugyanakkor jó tervezés mellett lehetőséget biztosít a túlzó és idegen lépték felolvasztására, vagy akár a gépkocsi tárolás zöldtetővel fedett kialakítására.

A jó megoldásra nincs biztos recept, hiszen minden telek különböző tájolású, lejtésű, az igények is eltérőek. Javasataink függetlenek a stílustól, akár hagyományos, akár kortárs megközelítésben is érvényesek. Gondolatébresztő ajánlásaink kizárólag igényes építész asztalán válhatnak a település javára.

- Használj szőlőhegyi tipológiát. Hangsúlyozd a tájhoz illeszkedő karaktert azzal, hogy a kívül eső funkciókat terepszint alá helyezed.
- Figyelj a léptékre és az arányokra!
- Ne hozz létre nagy sík kertrészeket túlzott tereprendezéssel! Ha foci pályát szeretnél a kertedben, érdemes máshol telket keresni. A műszakilag indokolatlan tereprendevezést országos szabályozás (OTÉK) is tiltja!
- A szükséges tereprendevezést puhítsd meg, a támfalvégeket simítsd bele a természetes terepbe.
- Ne vezesd a vizet a szomszédba, az építési helyen kívüli tereprendevezést országos szabályozás (OTÉK) is tiltja!
- Légy visszafogott a kerti világítással, a domboldal fényei messzire látszanak!

6

ÉPÍTÉSZETI RÉSZLETEK

6.1. ajtók, ablakok, zsalugáterek

Csabdin kevés hagyományos ablak maradt meg az utcai homlokzaton, a házak jelentős részén az álló ablakok helyett széles ablakot építettek be. Az eredeti arányrendszerrel megmaradt homlokzatok azonban bizonyítják a hagyományos nyílásrend létjogosultságát. Az eredeti ablakok viszonylag kisméretűek, fa szerkezetűek, osztottak, rendszerint az ablak felső harmadában fix osztóléccel. Akár felújításról, akár új építésről legyen szó, az utcai homlokzatok esetében kívánatos a hagyományos nyílás arány tartása.

6.2. előtetők, tornácok

A tornác, vagy a tornác helyén túlnyúló előtető hasznos, jól használható épületrész, a magyar népi építészet sajátja. Nyáron árnyékol ugyanakkor a téli napsütést beereszti, véd az eső ellen, átmeneti teret képez a kert és a lakás között, egységesíti a kert homlokzatot.

Sok szép, különböző kialakítású tornác megmaradt a faluban. Érdekes ezeket megőrizni, új ház építésekor pedig élni a tornác adta lehetőségekkel.

6.3. homlokzatképzés

Csabdi lakóházaira a díszítés nélküli vakolt homlokzatok jellemzőek. Elvértve találunk vakolt ornamentikát, ezek visszafogottak, nem dominálnak, csak finoman részletezik a felületet. Felújításnál és új építésnél is maradjunk meg a vakolt architektúrájánál. A kevesebb több! A dísztelen, de jó arányokkal, jó minőségben épült ház szép! Olcsó-, sérülékeny anyagból készülő díszítéseket, burkolatokat ne használj! Kerülendő a csempe vagy vékony hasított kőburkolat alkalmazása lábazaton és az ablakok körül.

6.4. kerítések, kapuk, támfalak

Általánosan elmondható, hogy kerítések esetében az áttörtség, a természetes anyagok, természetes színek használata, a túldíszítettség kerülése ajánlott. Csabdi központban néhány nagyobb épülethez tömör, falazott kerítés kapcsolódik, ezek egyúttal támfalként is szolgálnak. Ezekben a helyeken a tömör falazott kőkerítés megengedett. Vékony hasított kő burkolat alkalmazását kerülni kell!

FORRÁSOK

Fónod Gyula: Csabdi története

Tóth Irén: Falusi települési identitás összehasonlító vizsgálat –
Diplomadolgozat – Csabdi

Jakab István László: Bicske története

Istvánfi Gyula: Az építészet története Őskor – Népi építészet

Krizsán András – Somogyi Győző: A Balaton-felvidék tájba simuló
népi építésze

Meggyesi Tamás: Települési kultúránk

csabdi.hu

Zsohár Melinda és Halászné Kolláth Mária sorozata

képek forrása:

BAHCS Művek Kft.

Fónod Gyula: Csabdi története

csabdi.hu

idézetek:

¹ Erdei Ferenc: Magyar Falu / Bp. 1974. p. 10.

² Fónod Gyula: Csabdi története, 13. old: „Később i.e. 3000 körül Bicske-Galagonyáson élt az új kőkori ember. Itt három ízben végeztek ásatásokat, és az eredmény 17 sír, több lakógödör és tűzhely, számtalan edény, kovaszilánk, csontgyöngyök, edénytöredék, megmunkált csont és aggancsdarabok, kőeszközök, stb.”

³ u.o.

⁴ u.o.

⁵ u.o.

⁶ u.o.

⁷ Fónod Gyula idézi Kemenczkey Jánost a Csabdi története című könyvben, 26. old.

⁸ *Petőfi Sándor: Róza, Ostfiasszonyfa, 1839. május 29.*

⁹ *dr. Meggyesi Tamás: Magyarország hagyományos települési kultúrái – 1996*

¹⁰ *dr. Meggyesi Tamás egyetemi tanár / Települési kultúránk című tanulmány – 1990*

¹¹ u.o.

¹² Krizsán András: Balaton-felvidéki építészeti útmutató

IMPRESSZUM

CSABDI KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA

Csabdi honlapcíme: www.csabdi.eu

Csabdi Önkormányzat postai címe:

2064 Csabdi, Szabadság u. 44.

Telefon: 0622 350 103

Polgármester: Huszárovics Antal

Főépítész: Ónodi Szabó Lajos

SZERKESZTETTE: BAHCS Művek Kft.
Helmle Csaba , Kurnász Csilla , Édelmayer Zsófia

SZÖVEG: BAHCS Művek Kft.

ÁBRA: BAHCS Művek Kft.

FOTÓ: BAHCS Művek Kft.

Csabdi, 2017.